

Фонд «Меморіал
убитим євреям Європи»
Український центр вивчення
історії Голокосту

Foundation Memorial
to the Murdered Jews of Europe
Ukrainian Center
for Holocaust Studies

ПЛИСКІВ

Життя та загибель
єврейської громади

PLYSKIV

The Life and Death
of the Jewish community

У нарисі представлено історію життя та загибелі під час Голокосту єврейської громади села Плисків Погребищенського району Вінницької області – одного з місць міжнародного проекту «Захистимо пам'ять», у рамках якого у 2019 р. масові поховання єврейських жертв були облаштовані як гідні місця пам'яті та інформації. Дослідження ґрунтується на джерелах з українських та закордонних архівів, науковій літературі і матеріалах приватних колекцій.

This publication presents the life and death story of the Jewish community in the Ukrainian village of Plyskiv during the Holocaust. The village, located in the Pohrebyshche district of the Vinnytsia region of Ukraine, is one of the sites of the international project "Protecting Memory". In 2019, the project helped transform the killing sites of the Jews into dignified memorials and places of information. The research is based on sources from Ukrainian and foreign archives, academic literature and private collections.

Проект та, зокрема, історичне дослідження, результатом якого є ця публікація, виконано завдяки підтримці Міністерства закордонних справ Німеччини.

Auswärtiges Amt

Both the project and the historical research, which resulted in this publication, have been funded by the German Federal Foreign Office.

Автор
Рей Брандон

Author
Ray Brandon

Редакційна колегія:
Уве Ноймеркер
д-р Анатолій Подольський
д-р Ульріх Бауманн
д-р Світлана Бурмістр
Олександра Вроблевська
Божена Козакевич
Марія Гончаренко-Шуберт

Editorial board
Uwe Neumärker
Dr. Anatoliy Podolskyi
Dr. Ulrich Baumann
Dr. Svetlana Burmistr
Aleksandra Wroblewska
Bozhena Kozakevych
Mariya Goncharenko-Schubert

Редактор
Михайло Тяглий

Editor
Mykhaylo Tyaglyy

Переклад
Ганна Черноус

Translated by
Hanna Chornous

341.485"20"(=411.16)(477.44-22Пли)(091)=111=161.2
Б87
ISBN 978-966-2726-93-0

© Ray Brandon, 2019
© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, 2019
© Український центр вивчення історії Голокосту, 2019

ЗМІСТ/CONTENTS

Переднє слово/Foreword.....	4/5
Передвоєнна історія/Prewar history	10/11
Голокост/Holocaust	18/19
Наслідки/Aftermath.....	40/41
Ілюстрації/Illustrations.....	48/48
Перелік скорочень/Abbreviations	62/63

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У період німецької окупації 1941–1944 років на території сучасної України шляхом масових розстрілів було вбито понад мільйон єврейських дітей, жінок та чоловіків. Їх поховали у численних могилах. Міжнародний проект «Захистимо пам'ять» має на меті облаштування знехтуваних та забутих масових поховань євреїв та ромів, а також створення поруч з ними місць пам'яті та інформації для того, аби зберегти пам'ять про жертв для сьогодення та майбутнього.

На території сучасної України знаходяться близько 2000 місць масових розстрілів. У віддалених ярах, лісах, посеред полів, у колишніх протитанкових ровах чи піщаних кар'єрах загони Вермахту, СС та поліція – за участі місцевого населення – знищували цілі єврейські громади, нерідко впродовж кількох днів. Часто жертв змушували самих викопувати ями та роздягатися. Спочатку вбивали чоловіків, а потім жінок та дітей. Біля могил, перед лицем смерті, відбувалися страшні сцени.

Після війни багато з цих місць убивств пішли у небуття. Для небагатьох, кому вдалося вижити, вшанування пам'яті вбитих членів родини, друзів та знайомих було можливим лише у вузькому колі. Офіційна радянська історіографія відмовлялася визнати євреїв як окрему групу жертв Другої світової війни. Коли за ініціативи євреїв, які вижили і повернулись, встановлювалися скромні пам'ятні обеліски, вони мусили бути присвячені «мирним радянським громадянам».

Лише в 1990-х роках, у незалежній Україні, в багатьох місцях були встановлені пам'ятні обеліски, що вказували на єврейське походження жертв. Однак сотні масових поховань залишаються до-

FOREWORD

During the German occupation, from 1941 to 1944, over one million Jewish children, women, and men were murdered and hastily buried in mass shooting operations throughout the territory of what is today Ukraine. The international project “Protecting Memory” works both to transform the neglected and forgotten mass graves of Jews and Roma into dignified places of remembrance and information points and to preserve the memory of the victims for the present and future.

Estimates suggest there more than 2,000 mass shooting sites on the territory of contemporary Ukraine. In remote ravines and forests, in the middle of fields, in former tank traps and sand quarries, Wehrmacht, SS, and police forces, supported by local auxiliary police and administrative offices, wiped out entire Jewish communities – often over the course of just a few days. In many cases, the victims were forced to dig the pits themselves and to undress. Usually, men were shot first, then women and children. Dramatic scenes unfolded at the pits as the Jews braced for impending death.

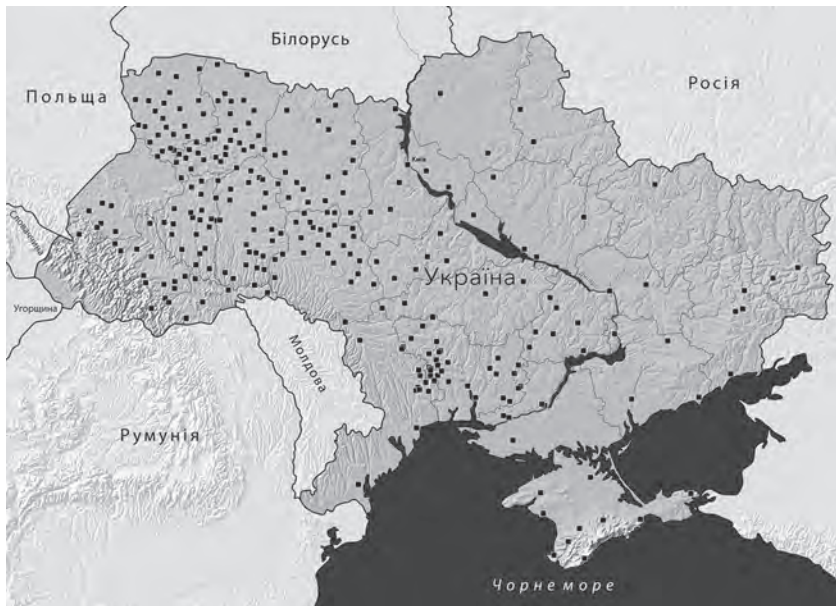
Many of these murder sites faded into obscurity after the war. For the few survivors, it was possible to remember their murdered family members, friends, and acquaintances only in private. Official Soviet historiography refused to recognize Jews as a distinct group of victims. When Jewish survivors or returnees were able to lay modest memorial stones, these had to be dedicated to “peaceful Soviet citizens”.

Only in the 1990s – in independent Ukraine – were memorial stones stating the Jewish identity of the victims erected in numerous places. However, hundreds of mass graves remain unmarked, unpro-

нині непозначеними, незахищеними та занедбаними. Ці землі використовуються у сільському господарстві або забудовуються. Сліди осквернення могил справляють гнітюче враження. Більшість масових поховань не є гідними місцями скорботи та пам'яті про стерте з лиця землі єврейське життя.

Проект «Захистимо пам'ять» поєднує в собі заходи щодо архітектурного захисту та гідного облаштування масових поховань з історичною та педагогічною роботою. Комплексність проекту відображається в таких напрямках та основних принципах діяльності:

Точне місцезнаходження та межі поховань у місцях проекту визначаються за допомогою неінвазивних методів з метою дотримання релігійних приписів юдаїзму (Галахи) та збереження спокою померлих. Проведення робіт (археологічних досліджень та подальшого будівництва) супроводжують представники Комітету у справах збереження єврейських цвинтарів у Європі, які також слідкують за дотриманням Галахи. Представники місцевих єврейських общин також долучаються до роботи над проектом.

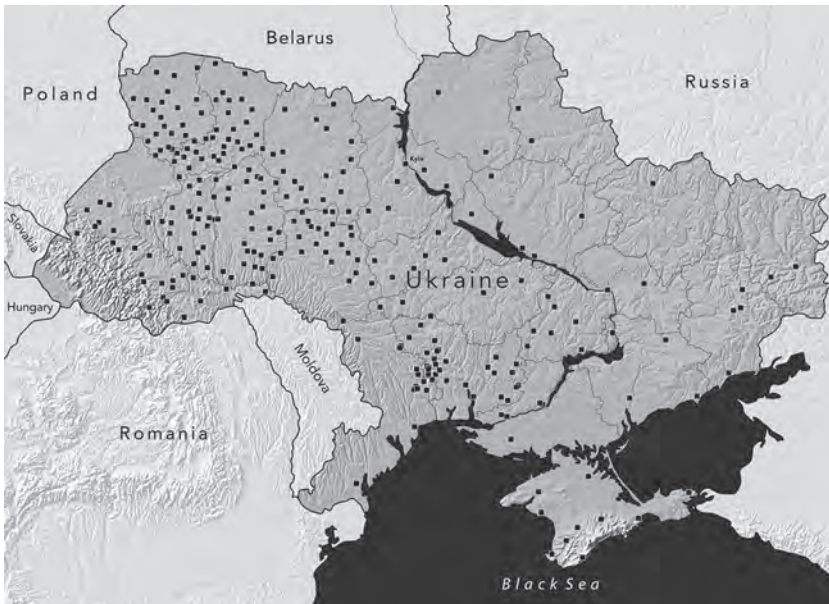

Карта сучасної України з містами та селами, в кожному з яких з 1941 по 1943 рік було розстріляно 500 або більше євреїв. Таких місць 300. До цього додаються ще сотні місць масових розстрілів з меншою кількістю жертв.

tected, and neglected. Many are often used for agriculture or construction. Especially disconcerting are the traces of plundering. Most of the mass graves are not dignified sites of mourning and remembrance about the Jewish life lost. Almost none provide any information about the events that took place at such sites and the lives of those who perished there.

The project “Protecting Memory” combines the sustainable protection and dignified memorialization of mass graves with historical and educational work. The complexity of the project is reflected in its areas of activity and guiding principles:

The exact location and boundaries of graves at project sites are determined by non-invasive methods. This is done in order to comply with Jewish religious law (Halacha), which requires that the final resting place of the dead remains undisturbed. Representatives of the Committee for the Preservation of Jewish Cemeteries in Europe monitor the ground-related work on site – both archaeological surveys and

A map of present-day Ukraine showing the cities, towns, and villages where mass shootings of 500 or more Jews were carried out between 1941 and 1943. There are 300 locations of this kind alone. In addition, hundreds of other mass shootings involving fewer victims also took place throughout Ukraine.

Масовим похованням та прилеглим територіям слід надати адміністративний захист, що включає в себе, в першу чергу, відведення цих територій у комунальну власність та перетворення їх у пам'ятні місця з відповідним внесенням у кадастрові плани. Після облаштування вони повинні бути внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категорією місцевого значення і, таким чином, підлягати державній охороні.

Масові поховання необхідно захистити архітектурними конструкціями і облаштувати як гідні місця пам'яті та інформації. За допомогою архітекторів з цією метою здійснюється пошук економних та тривалих рішень. Наявні пам'ятні знаки зберігаються та інтегруються у нові місця пам'яті. Особливі труднощі виникають при захисті масових поховань, що осквернюються.

Місцезнаходження масових поховань, кількість жертв, долі окремих із них та тих, кому вдалося вижити, перебіг злочину та інформація про задіяних злочинців визначається за допомогою ретельних історичних досліджень. Історія єврейських громад та їхнього знищення в часи Голокосту презентується кількома мовами на інформаційних стелах. Результати історичної роботи використовуються в освітній програмі, яка проводиться з місцевими школами, а також зі студентами в проекті по усній історії. Освітня програма має на меті заохочення вчителів, учнів та студентів до самостійного вивчення місцевої історії та залучення їх до роботи над новими місцями пам'яті.

Докладніше про проект «Захистимо пам'ять» можна дізнатися тут: www.erinnerungsbewahren.de/uk/

later construction – so as to ensure that Halacha is maintained. Local Jewish communities are also involved in project work.

Through “Protecting Memory”, the surface of the mass graves and the adjoining area receive comprehensive administrative protection. This includes first and foremost the transfer of the plots of land affected to communal property, their re-designation of intended use as memorial sites, and their corresponding entry into cadastral maps. After construction, the memorial sites are entered into the State Registry of Immovable Monuments of Local Significance in Ukraine and, with that, placed under the state protection.

“Protecting Memory” also sees to it that mass graves are structurally protected and turned into dignified places of remembrance and information points. Project architects help find cost-effective and sustainable solutions with this end in mind. Elements from existing memorials are left in place and integrated into the new memorial sites. The protection of mass graves where looting efforts occur presents a major challenge.

Extensive historical research helps to determine the location of mass graves, the sequence of events during mass shootings, the number of victims, the perpetrators involved, and the fate of individual victims and survivors. The results of this research are made available to the public in a variety of ways. The history of Jewish communities and their destruction during the Holocaust is presented in three languages on information stelae at each project site. The results of the historical research are also used for pedagogical work with local schools and an oral history project with university students. The aim of the educational program is to encourage teachers, schoolchildren, and students to explore their local history on their own and to care for the new memorial sites.

Detailed information about the “Protecting Memory” project can be found here: www.erinnerungbewahren.de

ПЕРЕДВОЄННА ІСТОРІЯ

Плисків – невелике містечко у Вінницькій області, розташоване на берегах р. Роська, на відстані 55 км на північний схід від міста Вінниця. Історія містечка сягає принаймні 1552 р., коли ця територія ще належала Великому князівству Литовському. Перші євреї з'явилися у Плискові лише в середині XVIII ст. У 1765 р. єврейське населення становило шість осіб¹. У цей час регіон належав Речі Посполитій. За умовами Другого поділу Польщі між Росією та Пруссією Плисків відійшов до Російської імперії у 1793 р. Там містечко стало частиною Київської губернії.

У Російській імперії проживання євреїв на землях, отриманих від Польщі, обмежувалося територіями, що входили до «смуги осілості»². Населення єврейської громади Плискова у 1847 р. становило 471 особу (враховуючи мешканців кількох навколишніх сіл). Згідно з даними перепису населення Російської імперії, єврейське населення у Плискові зросло до 1828 осіб у 1897 р. Отже, на зламі сторіччя євреї становили майже 47 відсотків населення міста³. Єв-

¹ Про заснування містечка: Історія міст і сіл Української РСР. – Т. 16: Вінницька область. – Київ: Інститут історії Академії наук УРСР, 1972. – С. 530. Про появу євреїв: Encyclopedia of Jewish Life before and during the Holocaust. – Jerusalem and New York: Yad Vashem and New York University Press, 2001. – Т. 2. – Р. 1000. Про євреїв у Плискові станом на 1765 р.: Архив Юго-Западной России. – Гл. 5, т. 2. – Киев: Комиссия для разбора древних актов, 1890. – С. 191.

² Докладніше про «смугу осілості»: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pale_of_Settlement.

³ Еврейская энциклопедия. – Т. XII. – Санкт-Петербург: Общество для научных еврейских издательств и Брокгауз-Ефрон, при бл. 1910. – С. 584. Стаття про Липовець наводить дані щодо всіх громад у Липовецькому повіті: Еврейская энциклопедия. – Т. X. – С. 228. За іншими даними, дещо пізніше, у Плискові на-

PREWAR HISTORY

Plyskiv is a small town on the Roska River, about 55 km northeast of the city of Vinnytsia in Vinnytsia Oblast. The town dates back to at least 1552, when this area still belonged to the Grand Duchy of Lithuania. The first Jewish residents of Plyskiv did not arrive until the mid-18th century. In 1765, the Jewish population numbered 6 persons.¹ At that time, the region belonged to the Polish-Lithuanian Commonwealth. Under the terms of the Second Partition of Poland between Russia and Prussia, Plyskiv fell to the Russian Empire in 1793. There, the town formed a part of Kiev Gubernia.

Within the Russian Empire, the Jewish inhabitants of the lands acquired from Poland were restricted to an expanse of territory known as the Pale of Settlement.² In 1847 the population of the Plyskiv Jewish Community numbered 471, a figure that included Plyskiv as well as several nearby villages. According to the first and only census of the Russian Empire, the Jewish population in Plyskiv itself rose to 1,828 in 1897. Jews thus accounted for about 47 percent of the town's population at the turn of the century.³ Jewish life in the Pale was disrupted by

¹ On the establishment of the current small town, *Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR*, t. 16: Vinnyts'ka Oblast (Kiev: Instytut istorii Akademii Nauk URSU, 1972), p. 530. On the arrival of Jews, *Encyclopedia of Jewish Life before and during the Holocaust* (Jerusalem and New York: Yad Vashem and New York University Press, 2001), v. 2, p. 1,000. On Jews in Plyskiv as of 1765, *Archiv Iugo-Zapadnoi Rossii*, ch. 5, t. 2 (Kiev: Komissiiia dlia razbora drevnikh aktov, 1890), p. 191.

² On the Pale of Settlement, with recommendations for further reading: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pale_of_Settlement

³ *Evreiskaia Entsiklopediia*, t. XII (St. Petersburg: Obschestvo dlia nauchnykh evreiskikh izdatel'stv & Brokgauz-Efron, ca. 1910), p. 584. The entry for Lypovets gives data for all of the communities within Lypovets County (uezd), *Evreiskaia*

рейське життя у «смугі осілості» було порушено погромами у 1881–1884 і 1903–1906 рр. Хвилі антиєврейського насилля прокотилися Україною, однак даних про погроми у ці роки у Плискові немає⁴. Погроми, поширення бідності й політична нестабільність сприяли масовій міграції євреїв із Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст.⁵

До більшовицької революції у Плискові були центральна синагога і два будинки релігійного навчання – общинний (бет-гамідраш) і приватний (клойз). Ремісництво і торгівля забезпечували роботою багатьох євреїв, однак було й чимало поденників⁶.

Під час Першої світової війни військові дії в Україні обмежувалися переважно територією Східної Галичини та Західної Волині. Після розпаду Російської імперії та розгортання більшовицької революції у січні 1918 р. було створено Українську Народну Республіку (УНР). Нова центральна влада в Києві виявилася неспроможною боротися з внутрішніми та зовнішніми викликами. Не маючи сильних державних інституцій, Україна занурилася в хаос, натомість збройні сили УНР, Червона армія, монархісти, польські війська та анархісти боролися за владу над країною або принаймні над її певною части-

лічувалося 1148 православних вірян, 30 католиків і 551 євреї: Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. VIII. – Warsaw: Kasa im. Józefa Mianowskiego, 1887. – S. 265.

⁴ Докладніше про погроми у цей період: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pogroms>.

⁵ Про міграцію до 1914 р.: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I.

⁶ Российская еврейская энциклопедия. – Т. IV. – Москва: Российская Академия естественных наук и др., 2000. – С. 216. Мапа Плискова Бориса Бендерського за посиланням: www.pliskover.com/pliskov_map.php. На цьому сайті викладено коротку історію містечка, яку написав Яків Дехтяр: <http://www.pliskover.com/PliskovHistory.htm>. Ця розповідь містить численні деталі, наприклад, назви різноманітних професій євреїв Плискова до більшовицької революції та імена катів у часи Другої світової війни. Тим не менш, до тексту слід ставитися критично. Хоча встановлено, що євреї жили у Плискові під час останнього й найбільшого гайдамацького повстання, ще не знайдено доказів того, що єврейське поселення тут сягає своїми коренями часів Хмельницького. Дехтяр також стверджує, що всіх євреїв Плискова було кинуте напризволяще у липні 1941 р., хоча відомо, що понад 250 осіб евакуювали або мобілізували до приходу німців. Крім того, хоча Дехтяр правильно вказує імена німецьких поліцейських «Шустера» і «Кінкля», особисті справи Йосефа Шустера та Венцеля Кінкля свідчать про те, що вони були або на попередньому пості, або у вишколі до 29 і 30 жовтня 1941 р.: БА, ЗА І 5350, А. 19, і ЗА IV 2402 відповідно.

pogroms in 1881-1884 and 1903-1906. Although this anti-Jewish violence was concentrated in Ukraine, there is to date no evidence of pogroms in Plyskiv during these years.⁴ These pogroms, along with widespread poverty and political instability, contributed to the mass migration of Jews from the Russian Empire at the turn of the 20th century.⁵

Prior to the Bolshevik Revolution, Plyskiv was home to a central synagogue as well as two houses of learning, one communal (*bet ha-midrash*), the other private (*kloyz*). Skilled crafts and commerce provided employment for many Jews, but scores of others worked as day laborers.⁶

During the First World War, fighting in Ukraine was largely contained to eastern Galicia and western Volhynia. With the collapse of the Russian Empire and the advent of the Bolshevik Revolution, the Ukrainian People's Republic (UNR) emerged in January 1918. The new central government in Kiev proved unable to assert itself vis-à-vis foreign and domestic challenges. Lacking strong state institutions, Ukraine descended into chaos, as UNR forces, the Red Army, tsarist loyalists, the Polish Army, and anarchists struggled for control over the country, or

Entsiklopediia, t. x, p. 228. By another count, somewhat later, there were 1,148 adherents of the Orthodox faith, 30 Catholics, and 551 Jews in Plyskiv, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VIII (Warsaw: Kasa im. Józefa Mianowskiego, 1887), p. 265.

⁴ On pogroms during these decades, with recommendations for further reading: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pogroms>

⁵ On migration before 1914, with recommendations for further reading: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I

⁶ *Rossiiskaia evreiskaia entsiklopediia*, t. IV, p. 216, and the map of Plyskiv by Boris Benderski at www.pliskover.com/pliskov_map.php. The website includes a short history by Yakov Dekhtyar: <http://www.pliskover.com/PliskovHistory.htm>. This account contains numerous details, for example, the various professions of Plyskiv's Jews before the Bolshevik Revolution and the names of perpetrators from the Second World War. But the text should nonetheless be read critically. While it is clear that Jews were living in Plyskiv at the time of the last and largest of the Haidamaky rebellions, evidence of Jewish settlement in Plyskiv going back to the Khmel'nyts'kyi era has yet to surface. Dekhtyar also claims that all of Plyskiv's Jews were left behind in July 1941, when it is clear that over 250 were evacuated or mobilized in the Red Army before the Germans arrived. In addition, although Dekhtyar correctly names the German policemen Josef Schuster and Wenzl Kinkl, their employment records show that they were in their previous post or in training until 29 and 30 October 1941, BArch, ZA I 5350, A. 19, and ZA IV 2402, respectively.

ною. В оточенні армій, що наступали або відступали, Україна стала місцем, де поширилося насильство проти євреїв. У погромах брали участь майже всі сторони конфлікту⁷.

Євреї у Плискові зазнали принаймні п'яти погромів упродовж 15 місяців. Збройні сили УНР, а потім генерала Антона Денікіна відповідальні за погроми 24 серпня і грудня 1919 р. Третій погром у квітні 1920 р. приписують місцевим злочинцям. Польські солдати, відступаючи, вбили 21 людину в червні 1920 р. Червона армія скоїла ще один погром у жовтні того ж року, під час якого було вбито п'ятьох людей⁸.

Довоєнні й післявоєнні хвилі міграції разом із насильницькими діями революційного часу залишили глибокий слід на єврейському населенні України. Населення України загалом зросло на 36 відсотків між 1897 і 1926 роками, а кількість євреїв, які проживали на українській території, зменшилася на 5 відсотків⁹. Щодо Плискова, то тут проживало на 400 євреїв менше у 1926 р. (1420 осіб), ніж у 1897 р. (1828 осіб)¹⁰.

У середині 1920-х рр. у міському житті Плискова переважну більшість населення становили євреї та українці – 33,5 і 64,4 відсотка відповідно. У Плисківському районі євреї проживали у 20 із 26 гро-

⁷ Приблизно 40 відсотків погромів в Україні приписують військам УНР, 17 відсотків – Білій армії, 9 відсотків – Червоній армії і 3 відсотки – польській армії, див.: Abramson Henry. A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917–1920. – Cambridge, MA: Ukrainian Research Institute and Center for Jewish Studies, 1999. – Р. 141 (Укр. видання: Абрамсон Генрі. Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу (1917–1920). Пер. з англ. А. Котенка, О. Надтоки. – К.: Дух і Літера, 2017).

⁸ Про погроми у Плискові: Central Archives for the History of the Jewish People (Hebrew University of Jerusalem), HM2/9961.3 (ориг.: Державний архів Київської області, ф. Р-3050, оп. 1, спр. 265, арк. 48); Книга погромов: Погромы на Украине, в Белоруссии и европейской части России в период Гражданской войны 1918–1922 гг.: Сборник документов. – Москва: Росспэн, 2008. – С. 366 (док. 135, поляки влітку 1920 р.), 426 (док. 149, Червона армія у жовтні 1920 р.).

⁹ Gitelman Zvi. A Century of Ambivalence The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present. – New York: Schocken Books, 1998. – Р. 108.

¹⁰ Національний склад сільського населення УСРР: попередні підсумки всесоюзного перепису населення // Статистика України. – Серія XVII, № 96. – Харків: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. – С. 9. Загальна тенденція також спостерігалася у всьому районі, якщо вважати, що він охоплював однакову територію у 1926 (2828) і у 1939 рр. (1424). У 1926 р. було 754 євреї у сільській раді Спичинці і 358 євреїв у сільській раді Дзюньків: Там само.

at least part of it. In the wake of the advancing and retreating armies, Ukraine became the scene of widespread anti-Jewish violence. Almost all of the warring parties engaged in pogroms.⁷

The Jews of Plyskiv experienced at least five pogroms over the course of 15 months. The armed forces of the UNR and then General Anton Denikin carried out pogroms here on 24 August and in December 1919. A third pogrom in April 1920 is attributed to local criminals. Retreating Polish soldiers killed 21 persons in June 1920, while the Red Army was responsible for another pogrom that same October, during which five persons were killed.⁸

The effects of prewar and postwar waves of migration and the revolution-era violence left a deep mark on Ukraine's Jewish population. While the population of Ukraine rose by 36 percent overall between 1897 and 1926, the number of Jews living on Ukrainian territory declined by 5 percent.⁹ There were 400 fewer Jews living in Plyskiv in 1926 (1,420) than in 1897 (1,828).¹⁰

In the mid-1920s, Jews and Ukrainians dominated Plyskiv's town life, with 33.5 percent and 64.4 percent of the population respectively. Within Plyskiv rayon – akin to a county, but much smaller and less autonomous – Jews lived in 20 of the 26 communities (groups of one or more villages known as village councils). Jews were very much part

⁷ About 40 percent of the pogroms in Ukraine are attributed to UNR forces, 17 percent to the White Army, 9 percent to the Red Army, and 3 percent to the Polish Army, see Henry Abramson, *A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917-1920* (Cambridge, MA: Ukrainian Research Institute and Center for Jewish Studies, 1999), p. 141.

⁸ On pogroms in Plyskiv: Central Archives for the History of the Jewish People (Hebrew University of Jerusalem), HM2/9961.3 (orig. Derzhany arkhiv Kyivs'koi oblasti, f. R-3050, o. 1, s. 265, ark. 48, i *Kniga Pogromov: Progromy na Ukraine, v Belorussii i evropeiskoi chasti Rossii v period Grazhdanskoj voiny 1918-1922 gg. Sbornik dokumentov* (Moscow: Rosspen, 2008), Doc. 135, pp. 366 (Poles in summer 1920) and Doc. 149, pp. 426 (Red Army in Oct. 1920).

⁹ Zvi Gitelman, *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present* (New York: Schocken Books, 1998), p. 108.

¹⁰ *Natsionalnyi sklad sil's'koho naseleння USRR: poperedni pidsumky vsesoznoho perepysu naseleння, Statystyka Ukrainy, Serii XVII, No. 96* (Kharkiv: Tsentral'ne Statystychnе Upravlinnia USRR, 1927), p. 9. The general trend also applied to the rayon as a whole, based on the assumption that it covered the same territory in 1926 (2,828) and 1939 (1,424). In 1926, there were 754 Jews in the village council of Spychyntsi and 358 in the village council of Dziunkiv, *ibid.*

мад (одне або більше сіл, відомі як сільські ради). Євреї були важливою частиною життя в сільській місцевості. В цей час чисельність євреїв у Плисківському районі була вдвічі більшою, ніж кількість представників усіх інших меншин, разом узятих¹¹.

<i>Плисківська сільська рада/Населений пункт¹²</i>						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	2724	48	36	1420	1	4229
%	64,41	1,13	0,85	33,57	<0,01	99,97
17 січня 1939 р.	2415	29	8	793	13	3258
%	74,12	0,89	0,24	24,34	0,39	99,96
<i>Плисківський район без адміністративного центру</i>						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	44 624	205	864	1408	96	47 197
%	94,54	0,43	1,83	2,98	0,20	99,98
17 січня 1939 р.	35 648	3043	496	631	1439	41 257
%	86,40	7,37	1,20	1,52	3,48	99,97

Радянська політика щодо національних груп була неоднозначною. Режим намагався інтегрувати єврейське населення, але водночас позбавляв окремих людей багатьох громадянських прав через їхню комерційну чи релігійну діяльність. Не маючи повних громадянських прав, десятки тисяч українських євреїв не мали повного доступу до житла, робочих місць і соціальної допомоги – це спричиняло тяжкі наслідки не лише для позбавлених прав осіб, а й для членів їхніх сімей¹³. Наприкінці 1920-х рр. було заборонено останні залишки приватних підприємств, а духовне життя піддали агресивним

¹¹ Там само. – С. 8–9 і 202–203. Польські анклавні існували в майже половині з 26 сільських рад, чехи або німці – у майже третині. Кількість поляків у районі була втричі більшою, ніж кількість росіян.

¹² Межі Плисківського району в 1926 і 1939 рр. якщо і відрізнялися, то дуже незначним чином, що дало змогу провести розрахунки. Щодо інших даних: Там само. – С. 78 і 210–211 (17 грудня 1926 р.); http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=28 (17 січня 1939 р.).

Для визначення сільських рад, які належали до району в 1939 і 1941 рр.: Ortsnamenverzeichnis der Ukraine auf Grund der administrativen Karten der SSR der Ukraine. – Berlin: Stollberg, 1943. – S. 194–195.

¹³ Kimerling Elise. Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918–1936 // The Russian Review. – 1982. – Vol. 41, no. 1 (January). – P. 24–46; Alexopoulos Golfo. Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926–1936. – Ithaca: Cornell University Press, 2003.

of life in the countryside. At this time, the number of Jews in Plyskiv Rayon was twice as high as all the other minorities combined.¹¹

<i>Plyskiv Village Council/Town¹²</i>						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	2,724	48	36	1,420	1	4,229
%	64.41	1.13	0.85	33.57	< 0.01	99.97
17 Jan. 1939	2,415	29	8	793	13	3,258
%	74.12	0.89	0.24	24.34	0.39	99.96
<i>Plyskiv Rayon without administrative center</i>						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	44,624	205	864	1,408	96	47,197
%	94.54	0.43	1.83	2.98	0.20	99.98
17 Jan. 1939	35,648	3,043	496	631	1,439	41,257
%	86.40	7.37	1.20	1.52	3.48	99.97

Soviet policy towards the Jews was ambiguous. The regime strove to co-opt the Jewish population, but at the same time deprived individuals of full civil rights due to their commercial, political, or religious activity. Lacking full civil rights, tens of thousands of Ukrainian Jews were left without access to housing, jobs, and welfare assistance – with severe consequences not only for disenfranchised individuals but also for their families.¹³ In the late 1920s, the last vestiges of private enterprise were banned and spiritual life subjected to aggressive anti-

¹¹ *Natsional'nyi sklad sil's'koho naseleattia USRR*, pp. 8-9 and 202-203. Polish enclaves existed in almost half of the 26 councils, Czechs or Germans lived in about a third. The number of Poles in the rayon was three times greater than the number of Russians.

¹² The boundaries of Plyskiv Rayon in 1926 and 1939 differed only marginally, if at all, thus allowing an estimate. For the other data: *Natsional'nyi sklad sil's'koho naseleattia USRR: poperedni pidsumky vsesoiuznogo perepysu naseleattia, Statystyka Ukrainy*, Seria XVII, No. 96 (Kharkiv: Tsentral'ne Statystychnе Upravlinnia USRR, 1927), p. 78 and 210-211 (17 Dec 1926); http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=28 (17 Jan 1939).

To which communities belonged to the rayons in 1939 and 1941, see *Ortsnamenverzeichnis der Ukraine auf Grund der administrativen Karten der SSR der Ukraine* (Berlin: Stollberg, 1943), pp. 194-195.

¹³ Elise Kimerling, "Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918-1936," *The Russian Review*, vol. 41, no. 1 (January 1982), pp. 24-46. For a more recent study, see Golfo Alexopoulos, *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926-1936* (Ithaca: Cornell University Press, 2003).

антирелігійним кампаніям. Радянська влада обмежила культурне життя до того рівня, який вважала дозволеним. Багато євреїв, у пошуках можливостей освіти та роботи, переїхали до міст. Ті, хто лишилися в маленьких містечках і селах, на зламі десятиріччя пережили примусову колективізацію і голод, який охопив їх разом із сусідами-неєвреями. Під час чишень наприкінці 1930-х тисячі євреїв було репресовано та вислано вглиб країни. Комуністична партія Радянського Союзу навіть піддала нападкам перше покоління більшовиків, незалежно від їхнього етнічного походження.

Напередодні Другої світової війни сумнівний радянський перепис населення 1939 р. показав, що у Плискові проживали 793 євреї, що на 44 відсотки менше, ніж у 1926 р.¹⁴ За межами містечка кількість єврейського населення зменшилася до 631 єврея, впавши на 55 відсотків. На час німецького вторгнення кількість євреїв, які мешкали в містечку Плисків, могла наблизитися до 700 осіб (див. таблицю).

ГОЛОКОСТ

Перші війська Вермахту дісталися Плискова орієнтовно 23 липня 1941 р. Наступного дня по обіді німецька розвідка повідомила, що містечко звільнили від радянських сил¹⁵. Плисків і навколишня

¹⁴ Результати радянського перепису населення від січня 1939 р. слід розглядати з великою обережністю. Радянський перепис, проведений у січні 1937 р., мав надати дані, що кількість населення становить 170 мільйонів осіб, однак було виявлено зменшення на 8 мільйонів осіб, що чітко засвідчило наслідки сталінської політики в галузях економіки та безпеки. Матеріали цього перепису знищили, багатьох працівників заарештували і розстріляли. Новий перепис населення провели у 1939 р., під час якого посадовці змогли приховати втрати. Що ж до Української РСР, то найсумнівніші дані, ймовірно, стосувалися українців, росіян та категорії «інші». Короткий підсумок цих подій, див., наприклад: Applebaum Anne. *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. – London: Allen Lane, 2017. – P. 305–308.

¹⁵ В акті № 1 (заключному звіті) Плисківського районного відділення Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників (НДК) записано 23 липня, див.: Государственный архив Российской Федерации (далі – ГА РФ), ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 6. Порівн.: записи за 24 липня 1941 р. у БА, RH 24-4/42, військовий щоденник IV корпусу, і RH 24-34/31, військовий щоденник XXXIV корпусу, а також: "Tagesmeldungen vom 24. Juli 1941" // Die Geheimen Tagesberichte der deutschen

religious campaigns. Culture was reduced to what was permitted by the Soviet authorities. Many Jews, lured by promises of educational opportunities and jobs, moved to the cities. Those who remained in the small towns and villages at the turn of the decade endured forced collectivization and the famine that ensued, alongside their non-Jewish neighbors. During the purges in the late 1930s, thousands of Jews were oppressed and sent to the Soviet interior. The Communist Party also turned against the first generation of Bolsheviks, irrespective of their ethnic origins.

On the eve of the Second World War, the problematic Soviet census of 1939 showed 793 Jews living in Plyskiv, a decline of over 44 percent compared to 1926.¹⁴ Outside the town, the Jewish population had declined to 631 Jews, a loss of 55 percent. The number of Jews living in the small town of Plyskiv was probably approaching 700 by the time of the German invasion (see table).

HOLOCAUST

The first Wehrmacht troops reached Plyskiv on or around 23 July 1941. On the afternoon of the following day, German reconnaissance reported that the town was clear of Soviet forces.¹⁵ The town and the

¹⁴ The results of the 1939 Soviet census must be viewed with great caution. The preliminary data from the January 1937 Soviet census, which was supposed to have included information on a population of 170 million, in fact revealed a shortfall of 8 million persons and laid bare the human consequences of Stalin's economic and security policies. The 1937 census materials were destroyed, and many staff members were arrested and shot. A new census was scheduled for January 1939, during which officials managed to make up for the shortfall. In the case of Ukraine at least, the most unreliable data is likely to fall under the republic's titular people (Ukrainians), Russians, and under the category "others". For a recent overview of these events, see for example, Anne Applebaum, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine* (London: Allen Land, 2017), pp. 305-308.

¹⁵ The final report of the Plyskiv Rayon branch of the Extraordinary State Commission recorded the date of 23 July, see Akt No. 1, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, l. 6. Cf. entries for 24 July 1941, in BArch, RH 24-4/42, war diary of the IV Corps, and RH 24-34/31, war diary of the XXXIV Corps, as well as "Tagesmeldungen vom 24. Juli 1941", *Die Geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung im zweiten Weltkrieg 1939-1945*, Kurt Mehner, ed., Bd. 3 (Osnabrück: Biblio

територія залишалися в зоні бойових дій до 12 серпня, коли його передали під командування тилової зони групи сухопутних військ «Південь», тобто німецькій військовій владі. Принаймні 300 плисківських євреїв змогли втекти або були мобілізовані до Червоної армії. Однак сюди також приїхали багато біженців. Отже, на той час, коли німці закріпилися у Плискові, кількість євреїв, які залишалися в містечку, ймовірно становила трохи більше ніж 600 осіб¹⁶.

Управлінці Вермахту запровадили перші антиєврейські заходи у Плискові, зокрема, білі нарукавні пов'язки для ідентифікації євреїв, примусову працю та гарантію «доброї поведінки» з боку євреїв (тобто колективну відповідальність за громадську безпеку)¹⁷. Щодо примусової праці на початку німецької окупації, то йшлося про прибирання вулиць і будинків, де тимчасово проживали військові, збирання сміття та ремонт доріг¹⁸. Євреїв у Плискові також

Wehrmachtführung im zweiten Weltkrieg 1939–1945 / Kurt Mehner, ed. – Bd. 3. – Osnabrück: Biblio Verlag, 1992. – S. 208; Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні. – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – С. 371. В останній праці стверджується, що німці прибули на два дні раніше.

¹⁶ Корегування даних перепису населення за 1939 р., враховуючи зростання за два роки, дає близько 810 євреїв у Плискові станом на 1941 р. За словами Ісаака Нудельмана, який вижив, 100 біженців прибули до Плискова із Західної України в перший місяць німецького вторгнення. Водночас 120 євреїв було мобілізовано і 60 евакуйовано – свідчення Ісаака Нудельмана, нар. 1898 р., від 10 червня 1944 р.: Архів управління Служби безпеки України у Вінницькій області (далі – АСБУ ВіО), спр. № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 510. Борис Бендерський наводив список тих, кого евакуювали, із зазначенням післявоєнного місця проживання, що загалом налічував 171 особу, див.: Бендерський Борис. Плисков. – Б. г., после 1993. – С. 98–104. Якщо додати 100 біженців і відняти 120 мобілізованих чоловіків і жінок, а також 170 евакуйованих, то виходить, що у Плискові наприкінці липня 1941 р. було 620 євреїв. Звісно, ця інформація не є точною, однак і не видається нереалістичною. Б. Бендерський також наводить список із 35 євреїв, народжених у Плискові, які загинули під час служби в Червоній армії (Там же. – С. 105–106).

¹⁷ Feldkommandantur 675 (V) Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungsdivision 444, 11 серпня 1941 р., Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten) // Российский государственный военный архив (далі – РГВА), ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 7 (с. 2 звіту). Про пов'язки див. свідчення Ф. М. Росинської, нар. 1921 р., від 17 травня 1944 р.: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 411.

¹⁸ Про прибирання вулиць і збирання сміття: Oberfeldkommandantur (sic), Abt. VII (Mil.-Verw.) an S.D. 444, Abt. VII, 1 серпня 1941 р., Betr.: Lagebericht, Befehl vom 22.7.41, № 21/41 // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 4 (с. 2 звіту). Ремонт доріг згадано у: Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an die Ortskommandanturen im Bereich der FK. 675 (V), Betr.: Verwaltungsmassnahmen, 30 серпня 1941 р. // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 31 (с. 2 звіту).

surrounding area remained in the zone of operations until 12 August, when it passed to Rear Area Ground Forces Group South, the German military government. As many as 300 Plyskiv Jews were able to flee or were mobilized by the Red Army. However, many refugees had also arrived. Thus, the number of Jews remaining in Plyskiv was likely just over 600 by the time the Germans occupied the town.¹⁶

Wehrmacht administrators introduced the first anti-Jewish measures in Plyskiv such as identifying armbands, forced labor, and guarantee of “good conduct” from the Jewish community (i.e. collective responsibility for public security).¹⁷ Cleaning streets and military quarters, garbage collection, and road repairs are mentioned as the types of tasks generally imposed on Jews at the outset of the German occupation.¹⁸ Jews in Plyskiv were sent to work in the fields, for example,

Verlag, 1992), p. 208. Also, *Nimets'ko-fashysts'kyi okupatsiinyi rezhym v Ukraini* (Kiev: Derzhavne vvdavnytstvo politychnoi literatury URSR, 1963), p. 371, which dates the German arrival two days earlier.

¹⁶ Adjusting the 1939 census data for two years growth would yield about 810 Jews in Plyskiv in 1941. According to the survivor Issak Nudelman, 100 refugees reached Plyskiv from western Ukraine in the first month of the German invasion. At the same time, 120 Jews were mobilized and 60 Jews were evacuated, statement by Issak Nudelman, b. 1898, 10 June 1944, Archiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy, Vynnytskoi oblasti (ASBU ViO), case no. 22665 (Natiahlyi), t. 2, ark. 510. Boris Benderskii provided a list of evacuees with postwar places of residence that in fact totals 171 persons, see Boris Benderskii, *Pliskov* (no place, no date, after 1993), pp. 98-104. Adding the 100 refugees and subtracting the 120 mobilized men and women as well as the 170 evacuees leaves 620 Jews in Plyskiv at the end of July 1941. This information is certainly not perfect, but does not sound unrealistic. Benderskii, *Pliskov*, pp. 105-106, also gives a list of 35 Jews native to Plyskiv who died while serving in the Red Army.

¹⁷ Feldkommandantur 675 (V) Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungsdivision 444, 11 Aug. 1941, Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten), Russian State Military Archive (Rossiiskii Gosudarstvenni Voennyi Arkhiv, RGVA), f. R-1275, o. 3, d. 662, l. 7 (p. 2 of report). On armbands in Plyskiv, statement by F.M. Rosinska, b. 1921, 17 May 1944, ASBU ViO, no. 22665 (Natiahlyi), ark. 411.

¹⁸ On street cleaning and garbage collection, Oberfeldkommandantur (sic), Abt. VII (Mil.-Verw.) an S.D. 444, Abt. VII, 1 Aug. 1941, Betr.: Lagebericht, Befehl vom 22.7.41, Nr. 21/41, RGVA, f. R-1275, o. 3, d. 662, l. 4 (p. 2 of report). Road repair is mentioned in Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an die Ortskommandanturen im Bereich der FK. 675 (V), Betr.: Verwaltungsmassnahmen, 30 Aug. 1941, RGVA, f. R-1275, o. 3, d. 662, l. 31 (p. 2 of report).

відправляли працювати на поля, наприклад, збирати врожай буряку та картоплі¹⁹. Інші антиєврейські заходи включали «внески» і сувору комендантську годину²⁰. У євреїв конфіскували радіоприймачі²¹.

Через брак персоналу й недостатні знання про щойно окуповані території Вермахт швидко встановив місцеву адміністрацію та органи поліції. Очільником поліції Плискова став Чирський, головою районної адміністрації – Салюк²². Українській поліції («Miliz» – офіційна назва під військовою адміністрацією, «Schutzmannschaft» – під цивільною адміністрацією) німці доручили нагляд за єврейським населенням²³. Є відомості, що кілька місцевих поліцейських у Плискові були членами або прибічниками Організації українських націоналістів, однак це потребує подальшого вивчення²⁴.

Незважаючи на швидку організацію поліції, німецька окупація спочатку супроводжувалася поширенням мародерством. Мародери найчастіше грабували будинки євреїв, які втекли, або раніше працювали в радянських органах влади чи були членами Комуністичної партії²⁵.

¹⁹ University of Southern California – Video History Archive (далі – USC VHA), інтерв'ю з Цілею Рабінович, нар. 1924 р., від 22 червня 1997 р., № 32533.

²⁰ Свідчення Росинської: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 411. Фаня Шабшис також згадує про внески і сувору комендантську годину, див.: Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents / Edited by Boris Stark and Valdimir Leikin. – Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettoes from the Soviet Union, 2003. – P. 128 (рос.) і 134 (англ.). Нудельман стверджує, що внески становили 300–500 рублів від кожної родини, див.: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 506 зв.

²¹ Abschrift, Befh. Rück.h.Geb.Süd, Betr.: Rundfunkgeräte, 25 липня 1941 р., БА RH 22/170. Цей захід спочатку застосовували до поляків і євреїв, а незабаром і до росіян: Aus dem Merkblatt der 454. Sicherungsdivision vom 20. August 1941 über Sofortaufgaben der Ortskommandanturen bei der Besetzung sowjetischer Gebiete // Europa unterm Hakenkreuz. – Bd. 4 Sowjetunion. – Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991. – S. 191–193.

²² Нудельман: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 506 зв.

²³ Feldkommandantur, Abt. VII (Mil.-Verw.), Dienstabweisung an die Rayon-Chefs, 26 липня 1941 р. // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 1–1 об. Про нагляд за євреями див.: Oberfeldkommandantur [sic] an S.D. 444, 1 серпня 1941 р., Betr.: Lagebericht // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 4 (с. 2 звіту).

²⁴ АСБУ ВіО, Літерна справа 79.

²⁵ Про пограбування загалом – свідчення Нудельмана, див.: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 506 зв. Про будинки тих, хто втік: USC VHA, Рабінович, № 32533; Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents / Edited by Boris Stark and Valdimir Leikin. – Melbourne: Association of

harvesting beets and potatoes.¹⁹ Other anti-Jewish measures included financial “contributions” and a strict curfew.²⁰ Radio sets were also confiscated from Jews.²¹

Faced with a shortage of manpower and a lack of knowledge about the newly occupied territories, the Wehrmacht swiftly established a local administration and police force. The head of the Plyskiv police was a certain Chyrskiyi, the head of the rayon administration Saliuk.²² The Germans tasked the Ukrainian police (under military administration officially called *Miliz*, under civil administration *Schutzmannschaft*) with supervising the Jewish population.²³ There is evidence that some local policemen in Plyskiv were members or supporters of the Organization of Ukrainian Nationalists, but this matter requires further investigation.²⁴

Despite the rapid installation of a police force, the German occupation was initially accompanied by widespread looting. The looters particularly targeted the homes of Jews who had fled, who had worked in the Soviet administration, or who belonged to the Communist party.²⁵

¹⁹ University of Southern California – Video History Archive (USC VHA), interview with Tsilia Rabinovich, b. 1924, 22 June 1997, no. 32533.

²⁰ Rosinska, ASBU ViO, no. 22665 (Natiehlyi), t. 2, ark. 411. Fania Shabshis also mentions “contributions” and the strict curfew, see *Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents*, Boris Stark and Valdimir Leikin, eds. (Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettos from the Soviet Union, 2003), pp. 128 (Rus.) and 134 (Eng.). Nudelman said the “contribution” was 300-500 roubles per household, see ASBU ViO, no. 22665 (Natiehlyi), t. 2, ark. 506r.

²¹ Abschrift, Befh. Rück.h.Geb.Süd, Betr.: Rundfunkgeräte, 25 July 1941, BArch RH 22/170. This measure initially applied to Poles and Jews, but soon included Russians, “Aus dem Merkblatt der 454. Sicherungsdivision vom 20. August 1941 über Sofortaufgaben der Ortskommandanturen bei der Besetzung sowjetischer Gebiete”, *Europa unterm Hakenkreuz*, Bd. 4 Sowjetunion (Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991), pp. 191-193.

²² Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natiehlyi), t. 2, ark. 506r.

²³ Feldkommandantur, Abt. VII (Mil.-Verw.), Dienstweisung an die Rayon-Chefs, 26 July 1941, RGVA, R-1275, o. 3, d. 662, l. 1-1r. On supervision of Jews, see Oberfeldkommandantur [sic] an S.D. 444, 1 Aug. 1941, Betr.: Lagebericht, RGVA, R-1275, o. 3, d. 662, l. 4 (p. 2 of report).

²⁴ See ASBU ViO, *Literna sprava* 79.

²⁵ On general theft, Nudelman, see ASBU ViO, no. 22665 (Natiehlyi), t. 2, ark. 506r. On the homes of those who had fled, USC VHA, Rabinovich, No. 32533, and Shabshis, *Not to Be Forgotten*, pp. 128 (Rus.) and 134 (Eng.). Both families tried to flee,

Євреї у Плискові мали певні дані щодо політики націонал-соціалістів стосовно євреїв. У газетах з'являлися повідомлення про Німеччину під керівництвом Гітлера до німецько-радянської угоди 1939 р. Один з тих, хто вижив, пізніше згадував довоєнний фільм про «Ніч розбитих вітрин» («Кришталева ніч») – організований погром, що прокотився Німеччиною в листопаді 1938 р. Водночас старше покоління євреїв у Плискові пам'ятало порівняно безпечну окупацію імперською Німеччиною у 1918 р. Для них нацистська окупація стала великим шоком²⁶.

Плисків провів під військовою владою три місяці. Упродовж цього часу сталося два масові розстріли. Наприкінці серпня або на початку вересня з Козятина прибула група німців, які наказали місцевій поліції влаштувати облаву на «комуністів» і «активних радянських робітників». Місцева поліція затримала 20–25 молодих євреїв, нібито для робіт у Погребищі. Натомість їх розстріляли у невідомому місці²⁷.

former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettos from the Soviet Union, 2003. – P. 128 (рос.) і 134 (англ.). Обидві родини намагалися втекти, однак їх перехопили і змусили повернутися додому. Після повернення (у випадку родини Рабіновичів – через місяць) вони побачили, що їхні будинки було пограбовано.

²⁶ USC VHA, Рабінович, № 32533. Рабінович повідомляла, що її мати мала намір одружитися з німецьким солдатом у 1918 р.

²⁷ Нудельман казав, що було 25 чоловіків і що ця подія сталася 1 вересня. Він також згадував, що німці прибули з Козятина, і припускав, що молоді люди все ж таки дісталися Погребища, див.: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 506 зв. Ціла Рабінович також стверджувала, що коли її родина повернулася через місяць, тобто у другій половині серпня, «було відомо, що найздоровіших чоловіків зібрали у групи по 5, 10, 8, і забрали на роботи»: USC VHA, Рабінович, № 32533. У свідченнях для НДК також наведено основні деталі цього розстрілу, зокрема, те, що розстріл відбувся у серпні, у ньому було залучено лише 19 осіб. Свідки вживали евфемізми «комуністи» та «активні радянські робітники», див. недатовані свідчення Зяма Грімбера, нар. 1912 р., Марії Мельніки, нар. 1918 р., М. Л. Оратівської, нар. 1915 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 14–15, 17. Слід зазначити, що розповіді цих трьох свідків майже однакові, див. недатовані свідчення Зяма Грімбера, л. 14–14 об., Марії Мельніки, л. 15–15 об., М. Л. Оратівської, л. 17–17 об., у ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269. Ці свідчення могли бути надані близько 17 квітня 1945 р., в день складання акта № 1 Плисківської районної НДК, в якому усі ці свідки згадані поіменно. Це єдиний випадок у цьому проекті, коли було знайдено такі ідентичні свідчення. Історія розстрілу, що мав стосунок до Погребища, також з'явилася в листі до Лос-Анджелеса і потім до Пітсбурга, див.: Vos hert men fun Pliskov? // The Fortieth Anniversary Book of the Pliskov Free Loan Association. – Pittsburgh: Berger Printing, 1948. – P. 9. Там описано, що чоловік, який вижив, на ім'я Нудельман («син кравця Ашера»), пережив розстріл 14 молодих євреїв, яких зібрали для робіт у Погребищі. В цій версії четверо-п'ятеро євреїв втекли. Певні

Jews in Plyskiv had some advance warning about National Socialist policy towards Jews. There had been newspaper reports about Germany under Hitler before the German-Soviet Pact of 1939. One survivor later remembered a prewar film about the “Night of Broken Glass”, the orchestrated pogrom that swept Germany in November 1938. By contrast, older Jews in Plyskiv recalled the comparatively benign occupation of imperial Germany in 1918. For them, the Nazi-led occupation came as a complete shock.²⁶

Plyskiv spent three months under military rule. Already during this period, two mass shootings took place. In late August or early September, a group of Germans arrived from Koziatyn and ordered the local police to round up “communists” and “active Soviet workers”. The local police seized 20-25 young Jewish men, allegedly for work in Pohrebyshche. They were instead shot at an undisclosed location.²⁷

but were cut off and forced to return home. Upon their return, a month later in the case of Rabinovich family, they found their homes looted.

²⁶ USC VHA, Rabinovich, No. 32533. Rabinovich reported that her mother had considered marrying a German soldier in 1918.

²⁷ Nudelman gave 25 as the number of men and dated this event to 1 September. He also mentioned that the Germans arrived from Koziatyn and he suggested the young men did in fact make it to Pohrebyshche, see ASBU ViO, no. 22665 (Natiahlyi), t. 2, ark. 506r. Tsilia Rabinovich also noted that when her family returned after a month away, i.e., after mid-August, “it was known that the healthiest men had been collected in groups of 5, 10, 8, summoned and taken away for work”, USC VHA, Rabinovich, No. 32533. Witness statements for the Extraordinary State Commission for Ascertaining and Investigating Crimes Perpetrated by the German-Fascist Invaders and their Accomplices (ChGK) also provide a basis for this shooting. They testify that the shooting took place in August, involved only 19 men, and used the euphemisms “communists” and “active Soviet workers”, see undated statements by Ziama. P. Grimber, b. 1912; Mariia N. Mel’nika, b. 1918; M.L. Orativska, b. 1915, Gosudarstvennyi arkhiv Rossiiskoi Federatsii (GA RF), f. R-7021, o. 54, d. 1269, ll. 14-15 and 17. It should be noted that the accounts of these three witnesses placed on record are almost completely identical, see undated statements by Ziama. P. Grimber, b. 1912, ll. 14-14r; Mariia N. Mel’nika, b. 1918, ll. 15-15r; M. L. Orativska, b. 1915, ll. 17-17r, in GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269. These statements may have been given around 17 Apr. 1945, the date of Akt No. 1 of the Plyskiv Rayon ChGK, which mentions all three witnesses by name. This is the only time in this project that such identical statements have emerged. The story of the Pohrebyshche-related shooting also made its way by letter to Los Angeles and then Pittsburgh. It appears in “Vos hert men fun Pliskov?” in *The Fortieth Anniversary Book of the Pliskov Free Loan Association* (Pittsburgh: Berger Printing, 1948), p. 9. There, a survivor named Nudelman (“son of Asher the tailor”) was described as having survived a shooting of 14 young Jews rounded up for labor in Pohrebyshche. In this version, 4 or 5 of the Jews escaped. Word of mouth may account for some of the

Злочинці майже напевно походили з айнцацкоманди 5, частини айнцацгрупи С, спеціального формування поліції безпеки (Зіпо – утворення, що об'єднувало гестапо і поліцейську службу кримінального розшуку) і Служби безпеки (СД – розвідувальна служба нацистської партії). Серед основних обов'язків цього формування був розстріл євреїв. Польові звіти до Берліна вказують на те, що айнцацкоманда 5 перебувала поблизу Козятина ще в середині серпня²⁸.

Незабаром після цього першого випадку, що, ймовірно, стався 8 вересня, у Плискові захопили ще одну групу з 20–25 євреїв, які нібито були «активістами радянської влади». Їх відвели до лісу за 2 км на північний захід від містечка, де колись був ізолятор для хворих тварин. Також це місце часто згадують як «салотопку» (місце, де топили жир). На краю лісу було так зване кладовище для худоби, куди скидали скелети мертвих тварин. Саме тут німці розстріляли тих, кого назвали «активістами»²⁹. В цьому випадку злочинці також найпевніше були з айнцацкоманди 5³⁰.

розбіжності між цією версією і свідченням Нудельмана для радянської влади можна пояснити тим, що цю історію передавали від уст до уст.

²⁸ Про відділення айнцацкоманди 5 у Козятині див.: Ereignismeldung 60, 22 серпня 1941 р., у: Die "Ereignismeldungen UdSSR" 1941, Dokumente der Einsatzgruppen in der Sowjetunion I / Eds. Mallmann Klaus-Michael, Angrick Andrej, Matthäus Jürgen, Cüppers and Martin. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011. – S. 342. Остання вказівка на дату в цьому розділі, присвячена айнцацгрупі С, – це згадка про 14 серпня, що названо днем прибуття іншої команди до іншого міста.

²⁹ Грімбер, Мельніка і Оратівська: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 14, 15 і 17. Нудельман називає дату 8 або 11 вересня і стверджує, що чоловіків застрелили, а потім кинули до колодязя, куди скидали останки тварин: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 506 зв. Фаня Шабшис згадувала про групу з 50 чоловіків, яких обрали для робіт, але замість цього відвели до лісу на північний захід від містечка і кинули до колодязя, див.: Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents / Edited by Boris Stark and Valdimir Leikin. – Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettos from the Soviet Union, 2003. – P. 128 (рос.) і 134 (англ.). Незрозуміло, як саме називали цей ліс. На карті Плискова 1916 р. розташований на цьому місці хутір позначено як Разіновка, тобто прикметник мав би бути «Разіновський». У певний момент «Разіновський» перетворилося на «Фразіновський», або «Фрозіновський». Були також й інші варіанти, див. свідчення Грімбер, Мельніки і Оратівської: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 14–14 об. (Фрозіновський) і 17–17 об. (Фурзіновський), а також акт № 1: Там же, л. 6 (Фрузіновський).

³⁰ Щодо перебування цього відділення біля Плискова наприкінці жовтня 1941 р. див.: Die "Ereignismeldungen UdSSR" 1941, Dokumente der Einsatzgruppen in der Sowjetunion I / Eds. Mallmann Klaus-Michael, Angrick Andrej, Matthäus Jürgen, Cüppers and Martin. – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011. – S. 817.

The perpetrators were almost certainly from Einsatzkommando 5 (Ek 5), a unit of Einsatzgruppe C, a task force of the Security Police (Sipo, the term used to refer to both the Gestapo and the criminal investigative police) and the Security Service (SD, the Nazi Party's intelligence service). Among the principle duties of this formation was the shooting of Jews. Reporting from the field to Berlin shows that Ek 5 was in nearby Koziatyn as late as mid-August.²⁸

Not long after this first incident – possibly on or around 8 September – another group of 20-25 Jews – allegedly “activists of the Soviet authorities” – were seized in Plyskiv and marched to the edge of a wooded area 2 km northwest of the town. A pen for diseased livestock had once stood near here. A facility for boiling animal fat is also often associated with this area. On the edge of the woods was a place where the carcasses of dead animals had been dumped, usually referred to as the livestock cemetery. Here, the Germans shot the alleged “activists”.²⁹ In this case, too, the perpetrators were most likely from Einsatzkommando 5.³⁰

On 20 October, the northern half of Vinnytsia Oblast (together with Zhytomyr Oblast and most of Kiev Oblast) was formally transferred to

discrepancies between this version and Nudelman's statement to the Soviet authorities.

²⁸ On the presence of a detachment of Ek 5 in Koziatyn, see Ereignismeldung 60, 22 Aug. 1941, in Klaus-Michael Mallmann, Andrej Angrick, Jürgen Matthäus, and Martin Cüppers, eds., *Die "Ereignismeldungen UdSSR" 1941*, Dokumente der Einsatzgruppen in der Sowjetunion I (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011), p. 342. The last indication of a date in the section on Einsatzgruppe C is a reference to 14 Aug. as the arrival date for a different commando in another town.

²⁹ Grimber, Mel'nika, and Orativska, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, ll. 14, 15, and 17. Nudelman gave 8 or 11 September as the date and claimed the men were shot and then thrown into a well into which the remains of animals were tossed, ASBU ViO, no. 22665 (Natiakhlyi), t. 2, ark. 506r. Fania Shabshis mentioned a group of 50 men who were selected for work but instead taken to woods northwest of the town and thrown down a well, see *Not to Be Forgotten*, pp. 128 (Rus.) and 134 (Eng.). It is not clear what to call these woods. On a 1916 map of Plyskiv, the hamlet at this site was called Razinovka. As an adjective, it should be razinovskii. At some stage “v Razinovskii” became Frazinovskii, which in Russian can also be Frozinovskii. Other variations have also evolved, see Grimber, Mel'nika, and Orativska, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, ll. 14-14r (Frozinovskii) and 17-17r (Furzinovskii), as well as Akt No. 1, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, l. 6 (Fruzinovskii).

³⁰ On this unit's presence near Plyskiv in late October 1941, see Mallmann et al., *Die "Ereignismeldungen UdSSR" 1941*, p. 817.

20 жовтня північна половина Вінницької області (разом із Житомирською та більшою частиною Київської області) формально перейшла до Райхскомісаріату «Україна» під цивільною владою³¹. Незадовго до цього відділення айнзацкоманди 5, яка на той час базувалася у Києві, розійшлися по всій Правобережній Україні, щоб встановити стаціонарні відділення, зокрема, заставу у Вінниці. Відділення, яке відправили до Вінниці, вбивало євреїв під час свого руху на захід. Для євреїв Плискова це означало перехід від окремих розстрілів чоловіків-євреїв до повного знищення місцевого єврейського населення.

19 жовтня німецька поліція наказала зібратися всьому єврейському населенню містечка. За одними даними, для нової реєстрації, за іншими, для переселення. Коли євреї не з'явилися, німецька та українська поліція провели облаву й насильно зібрали всіх євреїв, яких змогли знайти. Чоловіків зачинили у приміщенні районної партії, жінок з дітьми – в будівлі райкому партії. Дві ночі над євреями сильно знущалися і не давали їм їжі. Через жорстоке поводження померли близько 20 чоловіків. Жінок і дітей били, деяких до стану невпізнанності, і гвалтували³².

У день розстрілу, вранці 22 жовтня, німці випустили десь із 40 чоловіків, а також 300 жінок і дітей. Із них сформували колону, яку повели за місто до кладовища худоби під конвоєм озброєної німецької та української поліції. Люди похилого віку і жінки з дітьми, які ще не могли ходити, їхали на возах³³.

³¹ Південну половину Вінницької області (разом із більшою частиною Одеської області) передали Румунії на початку вересня.

³² Нудельман: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 507–507 зв. Рабінович називала відправною точкою цю саму дату, але казала, що було використано обман щодо переселення, а також згадувала плакати, які наказували євреям узяти свої найцінніші речі: USC VHA, Рабінович, № 32533. Шабшис писала, що облава сталася одночасно із удаваною реєстрацією: Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents / Edited by Boris Stark and Valdimir Leikin. – Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettoes from the Soviet Union, 2003. – P. 128 (рос.) і 134 (англ.). Ці дві деталі можуть не суперечити одна одній. У відділенні айнзацкоманди 5 мала бути інформація з перших рук про події в Києві, де також використовували плакати перед масовим розстрілом у Бабиному Яру. Щодо приміщень, де утримували євреїв, то Нудельман згадував у червні 1944 р. про будівлю районного відділу поліції і «будівлю, де розміщується райком партії на даний час»: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 507. Описуючи другу будівлю, Росинська у свідченні у травні 1944 р. говорила про «будівлю колишнього райкому партії»: Там само, арк. 414.

³³ Про пересування колон і вози – свідчення Макара Баландюка, нар. 1904 р., від 13 березня 1944 р.: АСБУ ВіО, Літерна справа 141, арк. 94–95. Росинська і

the civilian-run Reich Commissariat Ukraine.³¹ Shortly before the handover, detachments from Ek 5, by then stationed in Kiev, fanned out across Right-Bank Ukraine to set up stationary offices, including an outpost in Vinnytsia. The detachment dispatched to Vinnytsia continued to murder Jews as it moved west. For the Jews of Plyskiv, this re-deployment marked the transition from limited shootings of male Jews to the total annihilation of the local Jewish population.

On 19 October, German police ordered the Jews to assemble. By one account, this was for the purpose of registering them again. By another account, this was for resettlement. The Jews failed to report. German and Ukrainian police subsequently stormed Jewish homes and rounded up all the Jews they could seize. The men were confined to the building of the rayon police, women and children to another building, described as the headquarters of the rayon party. For two nights, the Jews were severely mistreated and deprived of food. About 20 men perished as a result of the abuse. Women and girls were beaten, some beyond recognition, and raped.³²

On the morning of the shooting, 22 October, the Germans let out about 40 men and 300 women and children. A column was formed and, under armed German and Ukrainian police escort, marched out of town toward the livestock cemetery. Old men and mothers with children who could not yet walk rode on wagons.³³

³¹ The southern half of Vinnytsia Oblast (together with most of Odessa Oblast) was ceded to Romania in early September.

³² Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natihlyi), t. 2, ark. 507-507r. Rabinovich gave the same date as the starting point, but said the ruse of resettlement was used and mentioned posters telling Jews to take their most valuable possessions, USC VHA, Rabinovich, No. 32533. Shabshis wrote that the roundup took place in conjunction with a purported registration, *Not to Be Forgotten*, pp. 128 (Rus.) and 134 (Eng.). The two details may not stand in contradiction to one another. The detachment from Ek 5 would have had first-hand knowledge of events in Kiev, where a similar approach involving posters was used in advance of the mass shooting in Babi Yar. On the buildings where the Jews were held, in June 1944 Nudelman referred to the rayon police station and “the building where the raykom party resides at the present time”, Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natihlyi), t. 2, ark. 507. Describing the second building, Rosinska, in her statement from May 1944, spoke of “the building of the former raykom of the party”, ASBU ViO, no. 22665 (Natihlyi), t. 2, ark. 414.

³³ On the composition of the columns and wagon, statement by Makar’ A. Balandiuk, b. 1904, 13 March 1944, ASBU ViO, *Literna sprava* 141, ark. 94-95. Regarding the date, Rosinska and Nudelman said that the operation began on 19 October and

Чоловіки йшли за кількасот метрів попереду від інших. Дорогою жінки та діти, більшість з яких не мали належного взуття та одягу, відстали. Тих, хто відставав, німці били. На місці вбивства чоловікам наказали лягти обличчям до землі й чекати на жінок і дітей³⁴.

Коли жінки з дітьми підійшли, чоловікам наказали встати, а жінкам – лягти. Німці вимагали від євреїв гроші та цінні речі. Обібравши чоловіків, німецька поліція наказала їм роздягнутися до спідньої білизни. Щойно перші чоловіки роздяглися, німці почали зганяти їх малими групами на край ями, де чоловік у жовтих окулярах наказав їм стати на коліна. Коли всі впали навколішки, чоловік із гестапо розстріляв євреїв у потилицю. Після цього до ями погнали наступну групу. Українська поліція охороняла периметр, щоб євреї не втекли. За повідомленнями, євреїв, які намагалися втекти, перед розстрілом катували³⁵. Німці вбили чоловіків, а потім розстріляли жінок і дітей³⁶.

Після вбивства першої групи, близько восьми німців поїхали назад до містечка і за деякий час повернулися, привівши ще 160 євреїв, серед яких були літні жінки з дітьми й молоді дівчата. Місцева

Нудельман казали, що «акція» розпочалася 19 жовтня, а розстріл був 21 жовтня, однак вони також підкреслювали, що євреї були затримані на три дні, що має означати до 22 жовтня: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 414 (свідчення Росинської) і арк. 507 (свідчення Нудельмана). Рабінович і автори акта № 1 НДК у Плисківському районі датували розстріл 22 жовтня: USC VHA, Рабінович, № 32533; ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 6. У відеоінтерв'ю Рабінович (USC VHA) спочатку йшлося про 21 жовтня, але пізніше вона назвала 22 жовтня як день розстрілу на кладовищі худоби і 23 жовтня як день розстрілу в саду будинку РО НКВС. Селянка Євдокія Бойцун, нар. 1914 р., також свідчила 17 травня 1944 р., що розстріл відбувся 22 жовтня: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 520. Троє головних свідків НДК стверджували, що цей розстріл стався у жовтні, але не наводили точної дати, – Грімбер, Мельніка і Оратівська: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 14–14 об., 15–15 об. і 17–17 об.

³⁴ Баландюк: АСБУ ВіО, Літерна справа 141, арк. 95.

³⁵ Там само. Щодо груп по десятеро осіб – Грімбер, Мельніка і Оратівська: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 14 об., 15 об. і 17 об. Про ставлення до тих, хто намагався втекти, – Шабшис: Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents / Edited by Boris Stark and Valdimir Leikin. – Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettos from the Soviet Union, 2003. – Р. 131 (рос.) і 137 (англ.). У червні 1942 р. селянка, яка бачила розстріл у жовтні 1941 р. на кладовищі для худоби, розповіла Фані, що Янкеля Шабшиса, чоловіка Фані, покалічили після того, як він спробував утекти.

³⁶ Баландюк: АСБУ ВіО, Літерна справа 141, арк. 95.

The men walked a few hundred meters ahead of the others. Along the way, the women and children, most of whom lacked proper footwear and clothing, fell behind. In response, the Germans beat the stragglers. At the killing site, the men were ordered to lie face down on the ground, and all of those present waited for the women and children.³⁴

Once the women and children had arrived, the men were ordered to get up, and the women were told to lie down. The Germans demanded money and objects of value from the Jewish men. Having robbed the Jews, the German police ordered the men to strip down to their undergarments. No sooner had the first men finished undressing, than the Germans began chasing them in small groups to the edge of a pit, where a man wearing yellow glasses ordered them to kneel. When all were kneeling, the Gestapo man then shot the Jews in the back of the head. Then the next group was rushed to the pit. Ukrainian police secured the perimeter to prevent Jews from escaping. Jews who tried to flee were reportedly tortured before being shot.³⁵

After the Germans finished shooting the men, they shot the women and children.³⁶

Having killed this first group, about eight Germans went back to town and returned after a while with another 160 Jews, among whom

that the shooting was on 21 October, but both also stressed that the Jews were held for three days, which would give the date of 22 October, ASBU ViO, no. 22665 (Natiahlyi), t. 2, ark. 414 (Rosinska) and ark. 507 (Nudelman). Rabinovich and the authors of Akt No. 1 ChGK Pylskiv Rayon dated the shooting to 22 October, USC VHA, Rabinovich, no. 32533, and GA RF, f. P-7021, o. 54, d. 1269, l. 6. Rabinovich initially suggested 21 October in her video interview with the USC VHA, but she later gave 22 Oct. as the day of the shooting at the livestock cemetery and 23 Oct. as the date of the shooting in the yard of the rayon headquarters of the NKVD (Soviet secret police). The peasant Ievdokiia Boytsun, b. 1914, also said in her statement, dated 17 May 1944, that the shooting took place on 22 Oct., ASBU ViO, No. 22665 (Natiahlyi), t. 2, ark. 520. The three main ChGK witnesses claimed this shooting took place in October, but gave no precise date. Grimber, Mel'nika, and Orativska, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, ll. 14-14r, 15-15r, and 17-17r.

³⁴ Balandiuk, ASBU ViO, Literna sprava 141, ark. 95.

³⁵ Ibid. Grimber, Mel'nika, and Orativska refer to groups of ten, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, ll. 14r, 15r, and 17r. On treatment of those who tried to escape, Shabshis, *Not to Be Forgotten*, pp. 131 (Rus.) and 137 (Eng.). In June 1942, a peasant woman who witnessed the October 1941 shooting at the livestock cemetery told Fania that Yankel Shabshis, Fania's husband, was mutilated after he tried to escape.

³⁶ Balandiuk, ASBU ViO, Literna sprava 141, ark. 95.

поліція знову допомагала їх конвоювати. Цих євреїв також розстріляли³⁷.

Загалом під час цієї операції було вбито близько 500 євреїв. Коли розстріл завершився, місцева поліція засипала тіла землею. Одяг євреїв забрали для сортування і зберігання³⁸.

Наступного дня німецька і місцева поліції обшукали Плисків і навколишні села, щоб виявити євреїв, яким вдалося уникнути масового розстрілу напередодні. Із великою ймовірністю можна сказати, що євреїв у селах затримали під час цієї операції. Багато євреїв знайшли через те, що натовп селян тим часом нишпорив містом по єврейських домівках, щоб забрати те, що лишилося з єврейських пожитків³⁹.

Схопили чимало євреїв. Їх тримали в будівлі районної поліції – жінок в одній і чоловіків в іншій. Чоловіків били, а потім виводили у сад біля будівлі НКВС і розстрілювали. Того дня було вбито щонайменше 120 євреїв, зокрема, жінок і дітей. Близько 100 євреїв, які залишилися, а можливо, й більше, утримували на околиці містечка в кількох будівлях, оточених колючим дротом. Фактично, це було Плисківське гетто⁴⁰. Окрім Плискова, єврейське населення лишилося у селах Дзюньків і Спичинці.

³⁷ Там само.

³⁸ Баландюк наводив начебто точну кількість – 513 осіб, яку він почув від колишнього голови поліції Пуголовного (Там само). Згідно з даними НДК, поліція примусила єврейських жінок засипати тіла землею: Грімбер, Мельніка і Оратівська: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 14 об., 15 об. і 17 об.

³⁹ Про наступну облаву у Плискові та навколишніх селах – Нудельман: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 507 зв. Про селян: УСРВ, Рабінович, № 32533.

⁴⁰ Нудельман стверджував, що в саду за колишньою будівлею НКВС розстріляли 300 євреїв: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 507 зв. – 508. Про окремі камери для чоловіків і жінок та побиття: УСРВ, Рабінович, № 32533. В акті судово-медичної експертизи НКВС, датованому 12 червня 1944 р. (через два дні після свідчення Нудельмана), зазначено про 120 тіл у п'яти масових похованнях у саду: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 535–537. Нудельман був присутній під час розкопок і підписав звіт. Нудельман (АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 508) і Рабінович (УСРВ, Рабінович, № 32533) також описували гетто. Рабінович казала, що було три-чотири будівлі, а Нудельман згадував лише про три. Нудельман також навів незвично точну цифру – 96 євреїв у гетто. Натомість Рабінович стверджувала, що у гетто було 250 євреїв, однак, за її словами, їх відбирали для розстрілу з кінця жовтня 1941 р. до середини травня 1942 р. Така кількість, на нашу думку, є завеликою, зважаючи на демографічні дані. У 1926 р. загальна кількість євреїв у районі, які жили поза межа-

were elderly women with children and young girls. Once again, local police assisted in the escort. These Jews were also shot.³⁷

In all, more than 500 Jews were murdered in this operation. When the shooting was over, local police covered the bodies with soil. The Jews' clothing was taken away for sorting and storage.³⁸

The next day, German and local police carried out a sweep of Plyskiv and nearby villages in search of Jews who had eluded the previous day's mass shooting. Village Jews were almost certainly caught up in the operation. Many Jews were found, because villagers in the meantime had swarmed into the town to comb through Jewish homes and pick through what was left of the Jews' belongings.³⁹

Scores of Jews were rounded up. They were held in the headquarters of the rayon police, women in one cell, men in another. The men were beaten up before being shot in the garden of the NKVD building. At least 120 Jews were killed on this day, including women and children. The remaining Jews, approximately 100, possibly more, were confined to a few buildings surrounded by barbed wire on the edge of town. This was in effect the Plyskiv ghetto.⁴⁰ In addition to Plyskiv, Jewish populations remained in Dziunkiv and Spychyntsi.

³⁷ Ibid.

³⁸ Balandiuk gave a purportedly precise figure of 513, Balandiuk, ASBU ViO, *Literna sprava* 141, ark. 97, which he heard from former police chief Pugolovnyi. According to the ChGK, the police selected Jewish women to cover the bodies with soil, Grimber, Mel'nika, and Orativska, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, ll. 14r, 15r, and 17r.

³⁹ On the subsequent roundup in Plyskiv and surrounding villages, Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natiehlyi), t. 2, ark. 507r. On the villagers, USC-VHA, Rabinovich, no. 32533.

⁴⁰ On the shooting in the garden behind the former NKVD building, Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natiehlyi), t. 2, ark. 507r-508. Nudelman claimed 300 Jews were shot in the garden. On the separate cells for men and women and the beatings, USC-VHA, Rabinovich, no. 32533. In a report dated 12 June 1944 (two days after Nudelman's testimony), the NKVD forensic investigation determined 120 corpses in five mass graves in the garden, ASBU ViO, no. 22665 (Natiehlyi), t. 2, ark. 535-537. Nudelman was present during the excavation work and signed the report. Nudelman (ASBU ViO, no. 22665 (Natiehlyi), t. 2, ark. 508) and Rabinovich (USC-VHA, Rabinovich, no. 32533) also described the ghetto. Rabinovich said there were 3-4 buildings, Nudelman referred only to three. Nudelman also gave an unusually precise figure of 96 for the number of Jews in the ghetto. By contrast, Rabinovich put the number of Jews in the ghetto at 250, but also suggested that Jews were selected for shooting from late October 1941 to mid-May 1942. The number 250 seems too high. The area's demographics support the low-

Плисківське гетто було тісним. Їжі було мало. Євреї мусили працювати на примусових роботах, наприклад, збирати овочі на полях. Декого поставили працювати кравцями і чоботарями. Мешканці гетто жили в умовах суворої комендантської години, що тривала з п'ятої години вечора до сьомої години ранку. Вони навіть мусили тримати свої двері та вікна закритими, щоб їхні голоси не було чути ззовні. Жандарми Шустер і Кінкль були дуже жорстокими. Одна єврейська родина мала привілейоване становище, оскільки голова сім'ї був інформатором у німців. За повідомленнями, ця родина навіть мала власний будинок і забирала гроші в інших євреїв⁴¹.

Наприкінці травня 1942 р. німці наклали на мешканців гетто великий штраф, а також кілька днів арешту. Це означало, що євреї повинні були перебувати вночі у будівлі поліції. Приблизно упродовж тижня їх щодня відправляли на роботи, били і не годували. Приводом для покарання начебто стало те, що якась дівчина невчасно відкрила двері на вулицю, можливо, під час комендантської години або коли проходив патруль. За словами інших, німці почули її сміх. Зважаючи на те, що в цей час відбувалися розстріли в Самгородку та Вахнівці, звинувачення дівчини в порушенні правил і заходи проти євреїв, ужиті після цього, було навмисним відволіканням уваги⁴². Євреї мали сприймати це як покарання, а насправді їх виснажували перед масовим розстрілом, щоб вони не чинили опір.

ми сіл Плисків, Спичинці, Дзюньків і Скоморошки, становила лише 167 осіб. Через колективізацію, голод, урбанізацію, репресії, заходи з евакуації і мобілізацію до Червоної армії, а також бойові дії та ранні німецькі антиєврейські заходи, кількість на жовтень 1941 р. в кращому випадку не змінилася б порівняно з 1926 р. або була меншою. Про колючий дріт – Шабшис: Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents / Edited by Boris Stark and Valdimir Leikin. – Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettos from the Soviet Union, 2003. – P. 128 (рос.) і 134 (англ.).

⁴¹ Про тісні умови, їжу, примусову працю та інформатора – USC VHA, Рабінович, № 32533. Рабінович відмовилася назвати ім'я інформатора. Про комендантську годину і тиранію Шустера та Кінкля – Нудельман: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 508.

⁴² Там само. Нудельман не має на увазі «районну поліцію», як у тому випадку, коли він говорив про операцію у жовтні 1941 р. Про дівчину, яка сміялася, про роботу і брак харчів – Грімбер, Мельніка і Оратівська: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 14 об., 15 об.–16, 17 об. Згадані свідки також відносили ці події до 17 жовтня 1942 р. Також, згідно з цими свідченнями, євреїв розмістили у місцевій школі.

The Plyskiv ghetto was cramped. Food was scarce. The Jews had to work as forced laborers. Some Jews toiled in the fields picking vegetables. Others were put to work as tailors and shoemakers. The ghetto inhabitants lived under a strict curfew from 5 p.m. in the evening until 7 a.m. in the morning. They even had to keep their doors and windows shut so that their voices could not be heard on the street. The Gendarmes Schuster and Kinkl were notorious for their cruelty. One Jewish family received preferential treatment, because the head of household served as an informant for the Germans. The family reportedly even had its own home and extorted money from the other Jews.⁴¹

Toward the end of May 1942, the Germans imposed a heavy fine on the ghetto's inhabitants as well as several days of arrest, meaning the Jews had to spend the nights in a police building. During the day, they were sent out to work, beaten, and deprived of food. This lasted for about a week. By one account, the pretext for this was that a girl had opened a door to the street, possibly during curfew or a patrol. According to others, she been heard laughing. Given the shootings that took place in Samhorodok and Vakhnivka at this time, the girl's alleged violation of regulations and the measures against the Jews thereafter were likely a deliberate distraction.⁴² The German police wanted the Jews to believe they were being punished, when in fact they were being worn down for a mass shooting.

er number for the second day of shooting. In 1926, the total number of Jews in the rayon living outside Plyskiv, Sypchyntsi, Dziunkiv, and Skomoroshky was only 167. Due to collectivization, famine, urbanization, repression, evacuation measures and Red Army recruitment, as well as combat operations and early German anti-Jewish measures, the number by Oct. 1941 would, in the best case, have been the same as in 1926 or lower. On barbed wire, Shabshis, *Not to Be Forgotten*, pp. 128 (Rus.) and 134 (Eng.).

⁴¹ On cramped conditions, food, forced labor, and the informant, USC-VHA, Rabinovich, no. 32533. Rabinovich refused to name the informant. On the curfew and tyranny of Schuster and Kinkl, Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natiahlyi), t. 2, ark. 508.

⁴² *Ibid.* Regarding the "police building", Nudelman does not refer to the "rayon police", the way he did with regard to the October 1941 operation. On the girl laughing, work, and the lack of provisions, Grimber, Mel'nika, and Orativska, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, l. 14r, 15r-16, 17r. These witnesses also date the events to 17 Oct. 1942. Their statements also put the Jews in the local school.

27 травня будівлю оточили угорці та німці⁴³. Трохи згодом привезли 115 євреїв із Дзюнькова і закрили їх у тій самій будівлі, де тримали євреїв із плісківського гетто. Близько одинадцятої години ранку прибули інші німці, ймовірно розстрільна команда. Було обрано 16 кваліфікованих робітників, зокрема, кравців, ковалів, чоботарів, прибиральників, для німецької та української поліції, а також інструкторів для українців. Цих спеціалістів відправили до іншої будівлі, а тих євреїв, які залишилися, відвели до кладовища худоби. Там їх і ще 180 євреїв із села Спичинці розстріляли німці, найпевніше, із польового штабу поліції безпеки у Вінниці. Українська поліція охороняла місце розстрілу. Загальна кількість євреїв, яких розстріляли цього дня, за повідомленнями, становила 360 осіб⁴⁴.

Починаючи з кінця травня решту євреїв, яких знаходили у районі Плискова, збирали до гетто. Коли їхня кількість досягла приблизно 70 осіб, жандармерія збрала їх у дворі і зробила черговий відбір. Близько 15 осіб залишили у Плискові. Решту 55 євреїв відправили до трудового табору до села Свистунка, а можливо, також і до інших місць. Цих євреїв пізніше перевели до Іллінців, де їх убили у грудні 1942 р.⁴⁵

Ця робоча сила з 15 євреїв перебувала у Плискові упродовж року. На додаток лишалися ще сім кваліфікованих єврейських робітників у Спичинцях і двоє у Скоморошках. Німці зібрали 22 із цих 24 робітників 12 липня 1943 р. і відвели на кладовище худоби. За словами очевидців, деяких із цих євреїв розстріляли по дорозі⁴⁶.

⁴³ Нудельман знову говорить лише про будівлю поліції: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 508. Рабінович дуже чітко розрізняє будівлю місцевої поліції і будівлю НКВС, що була розташована окремо від великого будинку (що могло означати районне відділення поліції) і мала великий сад.

⁴⁴ АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 508 зв. Нудельман наводить цифру 365. Він також зазначав, що в той самий час одночасна облава на євреїв сталася у Спичинцях. Рабінович (USC VHA, № 32533) наводить той самий тиждень, але називає іншу дату розстрілу – 25 травня.

⁴⁵ Нудельман: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 508 зв.–509. Свистунка була розташована між Липовцем та Іллінцями і сьогодні, вірогідно, є частиною села Іллінецьке або Романово-Хутір. Порівн. записи про Іллінці (Ільници) у: United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945. – Vol. 2: Ghettos in German-Occupied Eastern Europe. Part B. – Bloomington: Indiana University Press, 2012. – P. 1567–1569, і Die Yad Vashem Enzyklopädie der Ghettos während des Holocaust. – Göttingen and Jerusalem: Wallstein & Yad Vashem, 2014. – S. 233.

⁴⁶ Нудельман: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 509. Порівн.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 6.

On 27 May, Hungarians and Germans surrounded the building.⁴³ A little later, 115 Jews from Dziunkiv were brought in and detained in the same building where the Jews from the Plyskiv ghetto were being held. More Germans – possibly a shooting team – arrived at around 11 a.m. Some 16 skilled workers were selected, including tailors, blacksmiths, shoemakers, cleaning personnel for the German and Ukrainian police, as well as instructors for Ukrainians. These specialists were sent to a different building, while the remaining Jews were taken to the livestock cemetery. There, they and another 180 Jews from Spychyntsi were shot by Germans, who were most likely from the Security Police field office in Vinnytsia. The Ukrainian police cordoned off the shooting site. A total of 360 Jews are said to have been shot on this day.⁴⁴

Starting at the end of May, the remaining Jews found in the Plyskiv area were placed in the ghetto. When the number of Jews in the ghetto reached approximately 70, the Gendarmerie assembled them in a courtyard and carried out another selection. About 15 Jews were chosen to remain in Plyskiv. The other 55 were sent to a labor camp in the village of Svystunka, possibly other locations as well. These Jews were later transferred to Illintsi, where they were murdered in December 1942.⁴⁵

This labor force of 15 Jews remained in Plyskiv for a year. In addition to the 15 skilled Jewish workers in Plyskiv, 7 skilled Jewish workers now remained in Spychyntsi and 2 in Skomoroshky. The Germans collected 22 of these 24 workers on 12 July 1943 and took them to

⁴³ Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natiahlyi), t. 2, ark. 508, again only refers to a police building. Rabinovich makes a very clear distinction between the local police headquarters and the NKVD building, which was situated opposite a large building (possibly meaning the rayon police station) and had a large garden.

⁴⁴ Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natiahlyi), t. 2, ark. 508r. Nudelman gave the number 365. He also indicated that a parallel roundup of Jews was taking place in Spychyntsi at the same time. USC-VHA, Rabinovich, no. 32533, gives the same week, but dates the shooting to 25 May.

⁴⁵ Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natiahlyi), t. 2, ark. 508r-509. Svystunka was located between Lypovets and Illintsi and today appears to be part of Illinets'ke or Romanovo-Khutir. Cf. the entries on Illintsi (Il'intsy) in *United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, Vol. 2: *Ghettos in German-Occupied Eastern Europe*. Part B (Bloomington: Indiana University Press, 2012), pp. 1,567-1,569, and *Die Yad Vashem Enzyklopädie der Ghettos während des Holocaust* (Göttingen and Jerusalem: Wallstein & Yad Vashem, 2014), p. 233.

Двоє кваліфікованих робітників із Плискова, Ісаак Нудельман і його дружина Бетя Яновська, змогли уникнути затримання в липні 1943 р. і втекли. Решту часу окупації вони переховувались у різних селах, зокрема, у Ганнівці. За словами Нудельмана, лише 16 плісківських євреїв пережили німецьку окупацію⁴⁷.

Деякі історії тих, хто вижили, добре задокументовані. Фаїна Шабшис, разом із донькою Манею і сином Давидом, втекли із Плискова через кілька тижнів після розстрілу в травні 1942 р. Декілька місяців родина поневірялася від одного села до іншого, поки не знайшли тривалий притулок у домівці Марії і Якова Діденків у Йосипівці, а потім у будинку Прасков'ї Михальчук у Зозулинцях⁴⁸.

Ціля Житомирська пережила перший день розстрільної операції у жовтні 1941 р., сховавшись на горищі стайні разом із батьком і сестрою. Наступного дня її схопили і забрали до будівлі районної поліції. Їй наказали принести води, однак вона втекла, щойно опинившись на вулиці. Не маючи куди піти, Ціля повернулася до Плискова, коли вбивства припинилися. У гетто вона отримала фальшиві документи завдяки знайомому її батька, який працював у місцевій адміністрації, але лишилася в Плискові. Під час облави у травні 1942 р. сховалася в металевій шафі, і її не знайшли. Житомирська знову вислизнула з міста і до закінчення окупації блукала сільською місцевістю, працювала на фермах. Коли повернулася Червона армія, вона перебувала в Зарудді, за 27 км на південь від її рідного містечка. Як і багато інших євреїв, які пережили німецьку окупацію, вона швидко приєдналася до Червоної армії⁴⁹.

⁴⁷ Нудельман: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 510. Див.: The Benjamin and Vladka Meed Registry of Jewish Holocaust Survivors. – Vol. IV: Listing by Location during the War. – Washington, DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2000. – Р. 390, де наведено імена Міріам Тесслер Герсковіц (Pliskov – Плісков) і Хаїма Енгеля (Pliskow – Плісков). В USC VHA є два інтерв'ю з тими, хто вижив у Плискові: Михайлом Россинським і Цілею Рабінович. Свідчення Ф. М. Россинської, яка вижила, цитується тут: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 409–410.

⁴⁸ Про те, як родина Шабшис із Плискова переховувалася у селах на північ від Самгородка, див.: Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents / Edited by Boris Stark and Valdimir Leikin. – Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettos from the Soviet Union, 2003. – Р. 131–132 (рос.) і 137–138 (англ.), а також <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=9610711>.

⁴⁹ USC VHA, Рабінович, № 32533.

the livestock cemetery too. According to witnesses, some of the Jews were shot along the way.⁴⁶

Two of the skilled workers from Plyskiv, Issak Nudelman and his wife Betia Yanovskaia, eluded the July 1943 seizure and fled Plyskiv. They spent the rest of the occupation hiding in various villages, in particular Hannivka. By Nudelman's count, only 16 Plyskiv Jews survived the German occupation behind German lines.⁴⁷

Some stories of survival are well documented. Faina Shabshis, together with her daughter Mania and son David, fled Plyskiv a few weeks after the May 1942 shooting. For months, the family roamed from one village to the next, before finding more lasting shelter at the home of Maria and Yakov Didenko in Yosypivka and then at the home of Praskovia Mykhalchuk in Zozulynsti.⁴⁸

Tsilia Zhitomirskaia survived the first day of the October 1941 shooting operation by hiding with her father and a sister in a barn loft. The next day, she was captured and held at the rayon police headquarters. She was let out to fetch water, but fled once she got outside. Lacking anywhere else to go, she returned to Plyskiv when the killing stopped. In the ghetto, she obtained false papers via a friend of her father's in the local administration, but stayed in Plyskiv until the May 1942 roundup. Confined with the ghetto inhabitants, she hid in a metal cabinet and was not found. Zhitomirskaia again slipped out of town and spent the rest of the occupation roaming the countryside and working on farms. By the time the Red Army returned, she was in Zaruddia, 27 km south of her hometown. Like so many other Jews who had survived the German occupation, she promptly joined the Red Army.⁴⁹

⁴⁶ Nudelman, ASBU ViO, no. 22665 (Natahlyi), t. 2, ark. 509. Cf. GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, l. 6.

⁴⁷ Ibid., ark. 510. *The Benjamin and Vladka Meed Registry of Jewish Holocaust Survivors*, v. IV: Listing by Location during the War (Washington, DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2000), p. 390, lists Miriam Tessler Herskovics (Pliskov) and Chaim Engel (Pliskow). USC VHA has two interviews with Plyskiv survivors: Mikhail Rossinski and Tsila Rabinovich. For the witness statement by the survivor F.M. Rosinska, cited here, ASBU ViO, no. 22665 (Natahlyi), t. 2, ark. 409-410.

⁴⁸ On the Shabshis family from Plyskiv hiding in villages north of Samhorodok, see *Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents*, Boris Stark and Valdimir Leikin, eds. (Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettos from the Soviet Union, 2003), pp. 131-132 (Rus.), and 137-138 (Eng.), as well as <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=9610711>.

⁴⁹ USC-VHA, Rabinovich, no. 32533.

Є й інші задокументовані випадки порятунку євреїв у колишньому Плисківському районі. Наприклад, українці в Обозівці та Скоморошках допомогли пережити німецьку окупацію дівчинці з Погребища⁵⁰.

НАСЛІДКИ

Червона армія вигнала Вермахт із Плискова 3 січня 1944 р.⁵¹ Майже одразу після цього радянська влада почала переслідування колишніх місцевих поліцейських і посадовців. Радянські слідчі провели судово-медичну експертизу на місці вбивств у Плискові й узяли свідчення у тих, хто вижив, а також у місцевих катів⁵².

Офіційний слідчий орган Радянського Союзу – Надзвичайна державна комісія зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників – організувала відділення у Плисківському районі⁵³. Записи, які збереглися в Державному архіві Російської Федерації та Державному архіві Вінницької області, не дають цілісної картини знищення євреїв Плискова. Три основні свідчення майже збігаються, а акт (заключний звіт) суперечить свідченням очевидців. В акті немає інформації про деякі події, дати переплутано. Не було докладено зусиль для того, щоб пов'язати долю євреїв із Спичинців і Дзюнькова з подіями на кладовищі худоби.

Події у Плискові не стали частиною Нюрнберзького процесу над головними військовими злочинцями і не згадувалися під час подальших судових процесів у Нюрнберзі, де йшлося про злочини айнзацгруп.

⁵⁰ Про Обозівку: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4014347>. Пошук у базі даних Праведників народів світу показує ще один результат для Плискова, однак Андрушівка, яка там вказана, це, напевно, районний центр у Житомирській області, а не село на захід від Плискова.

⁵¹ Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні. – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – С. 371.

⁵² Відомо щонайменше про 15 розслідувань проти колишніх поліцейських із Плискова. Вісім із них були використані для цього тексту, наприклад: АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), що часто цитується в цьому дослідженні.

⁵³ ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1269, л. 6, 14–17 об.

Other documented cases of rescue in the former Plyskiv Rayon involved Jews from further afield. Ukrainians in Obozivka and Skomoroshky, for example, helped a girl from Pohrebyshche survive the German occupation.⁵⁰

AFTERMATH

The Red Army drove the Wehrmacht out of Plyskiv on 3 January 1944.⁵¹ Almost immediately, the Soviet authorities began prosecuting former local policemen and officials. Soviet investigators carried out forensic work at the killing sites in Plyskiv and collected statements from survivors and local perpetrators.⁵²

The Soviet Union's official investigative agency – the Extraordinary State Commission for Ascertaining and Investigating Crimes Perpetrated by the German-Fascist Invaders and their Accomplices – established a branch office for Plyskiv Rayon.⁵³ The records preserved in the State Archive of the Russian Federation and the State Archive of Vinnytsia Oblast fail to provide a cohesive picture of the destruction of Plyskiv's Jews. Three key witness statements are almost identical, and the final report contradicts the statements. Some events are missing from the final report. Dates are mixed up. No effort is made to integrate the fate of the Jews from Sypchyntsi and Dziunkiv with events at the livestock cemetery.

The events in Plyskiv did not feature in the Trial of the Major War Criminals in Nuremberg, nor were they part of the subsequent Nuremberg trial dealing with the crimes of the Einsatzgruppen. Erwin Schulz,

⁵⁰ For Obozivka, <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&it emId=4014347>. A search of the Righteous Among Nations database yields another return for Plyskiv, but the Andrushivka mentioned seems to be the rayon center in Zhytomyr Oblast, not the village west of Plyskiv.

⁵¹ *Nimets'ko-fashysts'kyi okupatsiynyi rezhym*, p. 371.

⁵² At least 15 cases opened against policemen from Plyskiv are known. Of these, eight were used for this essay. For example, ASBU ViO, no. 22665 (Natiahlyi), which is cited throughout this study.

⁵³ GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1269, l. 6, 14-17r.

Ервін Шульц, який був командиром айнзацкоманди 5 до середини серпня 1941 р., був засуджений пізніше на суді до 20 років ув'язнення, що потім пом'якшили до 15 років. Його звільнили умовно-достроково у 1954 р.

Далі у ланцюгу командування ішли особи з 9-го поліцейського резервного батальйону, чиї чотири роти були розподілені на чотири основні айнзацгрупи для вторгнення до Радянського Союзу. Взвод із цього батальйону служив в айнзацкоманді 5 до кінця листопада 1941 р. Наприкінці війни британська армія захопила цю частину в Норвегії. Близько 240 осіб із цього батальйону передали радянській владі у Берліні. Радянська військова влада судила їх у 1947 р. З 240 осіб 227 було засуджено до 25 або більше років ув'язнення. Близько 10 із тих засуджених могли бути у Плискові, але про те, чи згадували вони Плисків під час допитів, можна лише здогадуватися. Засекречені судові справи Радянської військової адміністрації в Німеччині зберігаються в Росії. Більшість згаданих ветеранів батальйону звільнили до 1956 р.⁵⁴ Майже всі з них переїхали до Західного Берліна або до інших міст Західної Німеччини. Багатьох із них допитували у пізніших кримінальних розслідуваннях, але нікого не засудили.

Другого командира айнзацкоманди 5, Аугуста Майера, заарештували в Ашаффенбурзі в жовтні 1959 р. й утримували у слідчому ізоляторі до травня 1960 р., коли він наклав на себе руки. Тим не менш, його арешт допоміг розпочати переслідування командирів підкоманд із його частини.

Слідчі в Дюссельдорфі змогли притягти до суду доктора Гідо-Гьорста Гуна і Карла Гейнріха Юнга, командира і заступника командира однієї з цих трьох підкоманд. На жаль, слідчі зосередились лише на злочинах цієї частини до її прибуття в Київ 2 жовтня 1941 р. та швидкого від'їзду Гуна і Юнга до Берліна після цього. Оскільки немає німецьких документів часів націонал-соціалізму, в яких би

⁵⁴ Див.: Natalja Jeske, Ute Schmidt. Zur Verfolgung von Kriegs- und NS-Verbrechen durch sowjetische Militärtribunale in der SBZ // Sowjetische Militärtribunale. – Band 2: Die Verurteilung deutscher Zivilisten 1945–1955 / Eds. Andreas Hilger, Mike Schmietzner, Ute Schmidt. – Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2003. – S. 175–186. Тексти деяких допитів потрапили на Захід у 1960-х рр., завдяки офіційним запитам про правову допомогу, їх можна знайти у кількох розслідуваннях щодо колишніх членів айнзацгрупи D. Щодо близько 30 службовців цього батальйону, які служили в айнзацкоманді 5, документів на сьогодні не знайдено.

the commander of Ek 5 until mid-August 1941, was prosecuted at this latter trial and sentenced to 20 years, later commuted to 15 years. He was released on parole in 1954.

Farther down the chain of command were the men of the 9th Police Reserve Battalion, whose four companies had been assigned to the four main Einsatzgruppen for the invasion of the Soviet Union. A platoon from this battalion served with Ek 5 until the end of November 1941. At the end of the war, the British Army captured this unit in Norway. About 240 men from this battalion were turned over to the Soviets in Berlin and prosecuted by the Soviet Military Government in 1947. Of the 240, 227 received sentences of 25 years or more. About 10 of those convicted could have been in Plyskiv, but whether they mentioned Plyskiv in their interrogations must be left to speculation. The court records of the Soviet Military Government have been sealed. Most veterans from this battalion had been released by 1956.⁵⁴ Almost all of those who could move to West Berlin or West Germany did so. Many of them were questioned in later criminal investigations, but none were convicted.

The second commander of Ek 5, August Meier, was arrested in Aschaffenburg in October 1959 and held in investigative detention until May 1960, when he committed suicide. His arrest helped set in motion the prosecution of the detachment leaders from his unit.

Prosecutors in Düsseldorf succeeded in bringing to trial Dr Guido-Horst Huhn and Karl Heinrich Jung, the commander and deputy commander of one of these three detachments. Unfortunately, investigators focused on the crimes of this unit up to its arrival in Kiev on 2 October 1941 and the departure of Huhn and Jung for Berlin shortly thereafter. Because there are no German documents from the Nazi era that mention mass shootings in Plyskiv, prosecutors had no cause to inquire about the town. Plyskiv never came up in the investigation. Huhn and Jung were convicted in 1966. Jung successfully

⁵⁴ See Natalja Jeske and Ute Schmidt, "Zur Verfolgung von Kriegs- und NS-Verbrechen durch sowjetische Militärtribunale in der SBZ" in *Sowjetische Militärtribunale*, Band 2: Die Verurteilung deutscher Zivilisten 1945-1955, Andreas Hilger, Mike Schmietzner and Ute Schmidt, eds. (Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2003), pp. 175-186. Some of the interrogations of former members of Einsatzgruppe D made their way West during the 1960s due to formal requests for legal assistance. No statements for the approximately 30 members of this battalion who served with Ek 5 have surfaced in Germany to date.

йшлося про масові розстріли у Плискові, обвинувачення не мало причин розслідування щодо цього міста. Плисків ніколи не згадували у розслідуваннях. Гуна і Юнга засудили у 1966 р. Юнг успішно подав апеляцію проти свого засудження. Апеляцію Гуна відхилили, однак у 1970 р. його звільнили умовно-достроково⁵⁵.

Хоча вважали, що колишній керівник підкоманди Германн Лумм здійснив розстріл в Умані наприкінці вересня 1941 р., прокурори у Бремені змогли висунути обвинувачення лише за розстріл у Львові у липні 1941 р. Лумма виправдали⁵⁶. Вільгельм Леманн, керівник третьої підкоманди з айнзацкоманди 5, зник у радянському полоні і був оголошений померлим у 1951 р.⁵⁷

У 1960–1970-х рр. влада Західної Німеччини розслідувала злочини нацистів, скоєні в гебітскомісаріаті Іллінці. Хоча була можливість ідентифікувати й допитати кількох жандармів та колишніх посадовців із цього гебітскомісаріату, для обвинувачення забракло доказів⁵⁸. Жандармів Шустера і Кінкля так ніколи і не знайшли⁵⁹. Гайнріх Шолдра, колишній гебітскомісар, помер 13 березня 1945 р.⁶⁰

У радянські часи про вбивства євреїв в Україні не можна було говорити публічно, хіба що загальними словами про «радянських громадян» або «мирних радянських громадян». Ті, хто вижили, і їхні рятівники могли обговорювати свій досвід лише у вузькому колі. Історичні праці або журналістські нариси про долю євреїв в Україні почали з'являтися лише в останні роки існування Радянського Союзу або вже після його розпаду в 1991 р.

Місце вбивства на кладовищі для тварин за Плисковом зрештою було перетворено на пам'ятне місце завдяки зусиллям тих, хто вижили, і тих, кого евакуювали. На обеліску з п'ятикутною зіркою зроблено напис російською: «Громадянам сіл Плисків і Спичинці, які

⁵⁵ Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Ger. Rep. 388, Bd. 112, s. 44–45.

⁵⁶ Ibid, Bd. 73, s. 6–26.

⁵⁷ Ibid, Bd. 31, s. 1285–1288.

⁵⁸ БА 162/7377, Einstellungsverfügung, 27 лютого 1978 р.

⁵⁹ Як виявилось, Шустер загинув на війні; пошуки Вензеля Кінкля зайшли у глухий кут, тому що слідчі шукали Кінкеля.

⁶⁰ Про Шолдру: Stelbrink Wolfgang. Die Kreisleiter der NSDAP in Westfalen und Lippe Versuch einer Kollektivbiographie mit biographischem Anhang. – Münster: Nordrhein-Westfälischen Staatsarchiv, 2003. – S. 187–189.

appealed his conviction. Huhn's appeal failed, but he was released on parole in 1970.⁵⁵

Although former detachment leader Hermann Lumm was believed to have led a shooting in Uman in late September 1941, prosecutors in Bremen succeeded only in bringing charges against him for a shooting in Lviv in July 1941. Lumm was acquitted.⁵⁶ Wilhelm Lehmann, the third detachment leader from Ek 5, disappeared while in Soviet captivity and was declared dead in 1951.⁵⁷

In the 1960s and 1970s, West German officials investigated Nazi crimes committed in Illintsi County Commissariat. Although several of the Gendarmes and former officials from that county commissariat could be identified and questioned, insufficient evidence was found to secure indictment.⁵⁸ The Gendarmes Schuster and Kinkl were never traced.⁵⁹ Heinrich Scholdra, the former county commissar, died on 13 March 1945.⁶⁰

Throughout the Soviet era, the murder of the Jews of Ukraine could not be addressed in the public sphere beyond generalities concerning "Soviet civilians" or "peaceful Soviet citizens". Survivors and rescuers were only able to discuss their experiences in private. Historical texts or journalistic accounts of fate of Ukraine's Jews only began to appear in the final years of the Soviet Union's existence or after the country's collapse in 1991.

The killing site at the livestock cemetery outside Plyskiv was eventually memorialized by survivors and evacuees. The pit is surrounded by an earthen perimeter. An obelisk with a five-pointed star bears the Russian inscription: "To the citizens of the villages of Pliskov and Spichintsy who perished at the hands of the German-Fascist invaders, 1941-1945." Additional markings suggest the memorial site was constructed in 1976. On the surface of what was the pit are three stones

⁵⁵ Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Ger. Rep. 388, Bd. 112, pp. 44-45.

⁵⁶ *Ibid.*, Bd. 73, pp. 6-26.

⁵⁷ *Ibid.*, pp. 1285-1288

⁵⁸ BArch 162/7377, Einstellungsverfügung, 27 Feb. 1978.

⁵⁹ It turned out that Schuster was killed in the war; the search for Wenzel came to nothing because investigators were looking for a Kinkel.

⁶⁰ On Scholdra, Wolfgang Stelbrink, *Die Kreisleiter der NSDAP in Westfalen und Lippe Versuch einer Kollektivbiographie mit biographischem Anhang* (Münster: Nordrhein-Westfälischen Staatsarchiv, 2003), pp. 187-189.

загинули від рук німецько-фашистських загарбників, 1941–1945». Додатковий надпис на обеліску свідчить про те, що більшість робіт з упорядкування меморіалу відбулися у 1976 р. На поверхні колишньої ями розміщено три кам'яні плити, на яких зазначено дати, коли тут було вбито євреїв⁶¹. Проведене у рамках проекту «Захистимо пам'ять» у листопаді 2016 р. неінвазивне археологічне дослідження дослідження ділянки лісу підтвердило наявність масових поховань.

На місці розстрілу у саду НКВС було зведено паркан навколо масового поховання. Це місце також дослідили в листопаді 2016 р. й у квітні 2017 р. Там також було підтверджено наявність масового поховання. Радянські слідчі зазначали про п'ять могил і 120 тіл. Це поховання може бути одним із п'яти. Місцезнаходження інших чотирьох ям на цьому місці ще невідоме. Можливо, знайдені тіла були перепоховані у цій одній могилі⁶².

Принаймні двоє євреїв повернулися до Плискова після окупації. Нині єврейської громади у Плискові немає.

У 2019 р. у рамках проекту «Захистимо пам'ять» на місцях розстрілів євреїв – за селом та у центрі (колишньому саду НКВС) було встановлено та відкрито нові меморіали жертвам Голокосту.

⁶¹ Дата, коли було споруджено цей пам'ятник, є суперечливою. На обеліску вказано 1976 р., «Яд Вашем» датує пам'ятник 1966 р.

⁶² АСБУ ВіО, № 22665 (Натяглий), т. 2, арк. 535–537.

showing the years Jews were murdered here.⁶¹ Non-invasive archaeological investigation of the forest site, which was conducted within the framework of the “Protecting Memory” project in November 2016, confirmed evidence of mass graves.

At the site of the shooting carried out on 23 October 1941, a fence was erected around what was believed to be a mass grave. This site was also examined in November 2016 and April 2017. There, too, evidence of a mass grave was confirmed. Soviet investigators, however, reported a total of five mass graves with 120 corpses. It is not yet known whether this mass grave is one of five mass graves, with the location of the other four being unknown. It is possible that the corpses found in the other four mass graves were reburied in this one grave.⁶²

At least two Jews returned to Plyskiv after the occupation. There is no longer a Jewish community in Plyskiv.

In 2019, within the framework of the “Protecting Memory” project, new memorials to the Holocaust victims have been erected and inaugurated at the shooting sites outside the village and in its center (in the former garden of the NKVD building).

⁶¹ The date this monument was erected is disputed. Markings on the obelisk say 1976. Yad Yashem dates the monument to 1966.

⁶² ASBU ViO, no. 22665 (Natiahlyi), t. 2, ark. 535-537.

ІЛЮСТРАЦІЇ/ILLUSTRATIONS

ПЛИСКОВЪ, м. Андрушевск. вол. Жит. 3868. Разст.: Липовець 25 в., Плисково, Спишчицы 11 в., Босый-Бродъ 12 в.

Мѣщанская управа. Предсѣд. *Шафромскій* Евг. Иос.; члены: *Копонка* Моис. Вольк., *Кушмирскій* Юдка-Идель Хаимъ-Беров.

Священникъ *Слуцкій* Андрон. Дав.

Синагога еврейская.

Училище приходское 2-хъ клас-сн. Завѣд. *Проколь* Зах. Сем.

Аптека:
Германъ Волько Иос.

Аптекарскіе товары:
Трахтенбергъ Шлема Симх.

Бакалея:
Бабинская Неха Шмул.
Бурштейнъ Рахмиль Азрил.
Затковецкая Голда Иос.
Кейзерманъ Ихиль-Лейбъ Пу-нев.
Лернеръ Берко Мошко-Лейб.
Лернеръ Гитля Шаевна.
Рахманъ Янк. Шмул.
Росинская Малка Мотъевца.
Рывкисъ Янк. Тодрес.
Старикова Ливша Меер.
Хицкисъ Мошко Борух. (*и галантерея*).

Шиндерь Алта Симх.
Эпштейнъ Эстеръ Лейви-Ицк.
Яблонская Рухля Юкедевна.

Винная лавка № 549.

Жельзо-скобяные товары:
Бурштейнъ Рахмиль Азрил.
Хицкисъ Нахманъ Мошк.
Ягнѣтинскій Овшей Файбш.
(*и галантерея*).

Книжная торговля:
Гольдманъ Шулимъ Иос.

Лѣсной складъ:
Германъ Шая Ханм.

Мануфактура:
Гольдманъ Шулимъ Иос.
Карельштейнъ Ар. Ицк.
Осичанскій Ицко Элев.
Шейнкеръ Шимонъ Ар.-Дув.

Мануфактура крестьянская:
Кутовская Бейла Шмаевна.
Рошинская Пта Лейзер.
Смолянскій Гершъ Хаскел.
Хаскинь Гершунъ Янк.
Хаскинь Иосъ Янк.

Медоваренный заводъ:
Айзенбергъ Сура Иос., № 68
медовар. зав.

Мука:
Акц. о-во Погребницкой валь-цовой мельницы, *складъ*.
Вѣрникъ Хава Борух.
Полипонскій Авр. Шнеер.
Рабиновичъ Шмуль Срул.
Шмелькинъ Мееръ Гаврил. (*и рыба*).

Фрагмент з адресної книги, 1913 р. На початку ХХ століття багато євреїв Плискова займалися ремісництвом або торгівлею. У цьому довіднику також зазначено наявність синагоги.

Excerpt from a Russian address book, 1913. At the beginning of the 20th century many Jews in Plyskiv were engaged in craft and in trade. The address book also notes the synagogue.

Біженці з Плискова в м. Унгени, Румунія (нині Молдова), 1921 р. Після Першої світової війни Україною прокотилася хвиля погромів. Погроми у Плискові влаштовували сили УНР, місцеві злочинці, монархісти, польські солдати і Червона армія.

Refugees from Plyskiv, Ungheni, Romania (now Moldova), 1921. After the First World War, pogroms swept across Ukraine. Perpetrators in Plyskiv included forces of the Ukrainian People's Republic, local criminals, monarchists, Polish soldiers, and the Red Army.

© Pliskover Association, Pittsburg

Родина Шиндер, кінець 1920-х рр. Під час Голокосту в Плискові загинули: Арон і Нірехля Березові, Голда Шиндер, Мойсей Шиндер, Цирля та Мойсей Куперман (сидять зліва направо) та Янкель Шабшис (стоїть другий зліва) і Зельда Шиндер (стоїть п'ята зліва).

Shinder family, late 1920s. All of the persons seen sitting – Aron and Nirechlia Berezovoi, Golda Shinder, Moisei Shinder, Tsirlia and Moisei Kuperman (left to right) – perished in Plyskiv during the Holocaust, as did Yankel Shabshis (standing 2nd from left) and Zelda Shinder (standing 5th from left).

Родина Житомирських, 1933 р. Мати Соня та її доньки Гітл (зліва), Бася (спереду) та Ціля (справа). Соню і Басю розстріляли на скотомогильнику 22 жовтня 1941 р.

Zhytomyrsky family, 1933. Mother Sonia with daughters Gitl (left), Basia (foreground), and Tsilia (right). Sonia and Basia were shot at the livestock cemetery on 22 October 1941.

Давид, чоловік Соні Житомирської (фото кінця 1930-х рр.), був убитий в колишньому саду НКВС 23 жовтня 1941 р. Донька Гітл також загинула там того ж дня.

Sonia Zhytomyrsky's husband, David, seen here in the late 1930s, was killed in the garden of the Soviet secret police on 23 October 1941. Daughter Gitl also perished that same day.

© Yad Vashem Photo Archive, Jerusalem. 1834560

Рефуль (1888 р.) та Рейзя Дехтяр (1894 р.). Рефуль був стельмахом, Рейзя – кравчинею. Подружжя загинуло у Плискові у 1941 р.

Reful (1888) and Reizia Dekhtiar (1894), Reful was a cartwright, Reizia was a tailor. The couple perished in Plyskiv in 1941.

© Yad Vashem Photo Archive, Jerusalem. 1224452

Студентка Соня Шабшис, яка вчилася в Києві на стоматолога, приїхала в гості до родини перед тим, як німці окупували Плисків. Як зазначено у спогадах її матері Фані, 18-річну Соню вбили на кладовищі для тварин за Плисковом у травні 1942 р.

Sonia Shabshis, a student of dentistry in Kiev, had returned to visit her family shortly before the Germans occupied Plyskiv. According to the memoirs of mother Fanya, Sonia, age 18, was killed at the livestock cemetery outside Plyskiv in May 1942.

Родина Шабшис, 1967 р. Уникнувши розстрілу у травні 1942 р., Фаня втекла із Плискова з двома дітьми, які лишилися в живих, – Давидом і Манєю (на задньому плані зліва і справа). Вони кілька місяців поневірялися сільською місцевістю, поки не знайшли притулок у с. Йосипівка поблизу Самгородка.

Shabshis family, 1967. Having eluded the mass shooting in May 1942, Fanya Shabshis and her two remaining children, David and Mania (background, left and right), fled Plyskiv. They wandered the countryside for months before finding shelter in the village of Yosypivka, near Samhorodok.

© Private

Міріам Гольдман, кінець 1930-х рр. Більшість євреїв із села Дзюньків також розстріляли біля Плискова у травні 1942 р. Міріам убили у шестирічному віці.

Miriam Goldman, late 1930s. Most of the Jews of Dziunkiv were also shot near Plyskiv in May 1942. Miriam was 6 years old when she was killed.

© Private

Поминальна зустріч, 9 травня 1987 р. Ті, хто вижили, повернулися з евакуації, та ветерани зустрічалися на місці розстрілу в лісі цього дня щороку, щоб ушанувати пам'ять своїх родичів.

Memorial ceremony, 9 May 1987. Survivors, former evacuees, and veterans met at the memorial site in the forest on this date each year to remember their family members.

© USC Shoah Foundation, Tsilia Rabinovich, 1997

Цілю Рабинович (фото 1997 р.), схопили 23 жовтня 1941 р. і тримали в поліцейському відділку. Коли їй наказали принести води, вона втекла. Ціля була змушена повернутися до Плискова пізніше по їжу та прихисток, і їй ледь вдалося уникнути розстрілу в травні 1942 р.

Tsilia Rabinovich, seen here in 1997, was caught on 23 October 1941 and held at the police station. When ordered to fetch water, she fled. Forced to return to Plyskiv for food and shelter later, she narrowly eluded the shooting in May 1942.

© USC Shoah Foundation, Tsilia Rabinovich, 1997

Михайло Россинський, 1997 р. Михайло втік під час розстрілу 22 жовтня 1941 р. Він вижив, переховуючись у селянській сім'ї у с. Скала. Потім він приєднався до партизан.

Survivor Mikhail Rossinskii, 1997. Mikhail escaped during the mass shooting on 22 October, 1941. He survived by hiding at the home of a peasant family in the village Skala. He later managed to join a partisan unit.

© USC Shoah Foundation, Mikhail Rossinskii, 1997

Колишня синагога, жовтень 2018 р. Будівля головної синагоги десятиріччями використовувалася як сільський клуб.

Former synagogue, October 2018. The former main synagogue has served for decades as a village community center.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, Anna Voitenko

Місце масового поховання у селі, 2007. До Другої світової війни ця ділянка була садом районного відділення НКВС. У травні 1944 р. радянські судмедексперти знайшли тут 120 тіл у п'яти масових похованнях.

Mass grave site in the village, 2007. Before the Second World War, this site belonged to the garden of the district secret police headquarters. Soviet forensic experts found 120 bodies in five mass graves in May 1944.

© Ігор Кац, НГО «Національна пам'ять – Голокост» (Харків)

Місце масового поховання у селі, вересень 2017 р. Це місце було огорожено за ініціативою місцевих жителів.

Mass grave site in the village, September 2017. This site was protected as a result of local initiative.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas

Археологічне дослідження, листопад 2016 р. Єврейські релігійні закони вимагають, аби поховання лишалися недоторканими. Тому археологи, що працювали під наглядом рабинів, використовували неінвазивні методи дослідження, зокрема георадар. Отримані дані підтвердили наявність масових поховань на цьому місці.

Archaeological survey, November 2016. Jewish religious law states that burial sites remain undisturbed. Therefore, archaeologists, working under rabbinical supervision, examined this site using non-invasive means such as ground penetrating radar. They were able to confirm evidence of a mass burial at this location.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, Anna Voitenko

Поховання у лісі, листопад 2016 р. Після війни, крім обеліску, місця поховань були позначені трьома каменями з вибитими на них датами. На першому камені: 1941–1942, на другому 1942–1943, на третьому 1943–1944 рр.

Burial site in the forest, November 2016. After the war, in addition to the obelisk, the burial places were marked with three stones with dates engraved on them. On the first stone: 1941-1942, in the second 1942-1943, in the third 1943-1944.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, Anna Voitenko

Археологічне дослідження поховання у лісі, листопад 2016 р. Отримані дані підтвердили наявність масових поховань на цьому місці.

Archaeological survey of the mass grave in the forest, November 2016. The evidence of mass burials at this location was confirmed.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, Anna Voitenko

Пам'ятники євреям Плискова й околиць: 1 – Пам'ятник жертвам Голокосту у лісі. 2 – Пам'ятник жертвам Голокосту у селі. 3 – Колишня синагога (нині будинок культури). 4 – Єврейський цвинтар. 5 – Колишній районний відділ міліції

Memorials to the Jews of Plyskiv and the Surrounding Area: 1 – Holocaust Memorial in the forest. 2 – Holocaust Memorial in the village. 3 – Former Synagogue (today a community center). 4 – Jewish Cemetery. 5 – Former police station

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ДАВіО	Державний архів Вінницької області (Вінниця, Україна)
АСБУ ВіО	Архів управління Служби безпеки України у Вінницькій області (Вінниця, Україна)
ГА РФ	Державний архів Російської Федерації (Москва, Росія)
РГВА	Російський державний воєнний архів (Москва, Росія)
БА	Федеральний архів у м. Берлін (Німеччина)
ZSL	Центральне відомство управлінь юстиції земель Німеччини з розслідування націонал-соціалістичних злочинів (Людвігсбург, Німеччина)
САНІР	Центральний архів історії єврейського народу (Єрусалим, Ізраїль)
YVA	Архів Національного меморіалу Катастрофи та героїзму єврейського народу «Яд Вашем» (Єрусалим, Ізраїль)
USC VHA	Архів Інституту візуальної історії та освіти «Фонд Шоа» університету Південної Каліфорнії (Лос-Анджелес, США)

ABBREVIATIONS

DAViO	State Archive of Vinnytsia oblast (Vinnytsia, Ukraine)
ASBU ViO	Archive of the Branch of Security Service of Ukraine in Vinnytsia oblast (Vinnytsia, Ukraine)
GA RF	State Archive of the Russian Federation (Moscow, Russia)
RGVA	Russian State Military Archive (Moscow, Russia)
BArch	Federal archives (Bundesarchiv) in Berlin (Germany)
ZSL	Central office of the land judicial authorities for the investigation of National Socialist crimes (Ludwigsburg, Germany)
CAHJP	Central Archives of the History of the Jewish People (Jerusalem, Israel)
YVA	Archive of the World Holocaust Remembrance Center Yad Vashem (Jerusalem, Israel)
USC VHA	The USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education (Los Angeles, USA)

Літературний редактор
англійського тексту
д-р Керолайн Пірс

Literary editing
of English part
Dr. Caroline Pearce

Літературний редактор
українського тексту
Олена Пазюк

Literary editing
of Ukrainian part
Olena Pazyuk

Коректор
Наталя Анікеєнко

Proofreading
Natalia Anikeenko

Дизайн
Олександр Остапов

Design
Oleksandr Ostapov

Комп'ютерна верстка
Марина Кулікова

Layout
Maryna Kulikova

На обкладинці:
Меморіал убитим євреям
Плискова й околиць
Архітектори *Анастасія Гулевата*
і *Тарас Савка*

Photo on the cover:
Memorial to the murdered Jews
of Plyskiv and the surrounding area
Architects *Anastasiia Hulevata*
and *Taras Savka*

Український центр вивчення
історії Голокосту
01011, Київ,
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
Тел. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Ukrainian Center
for Holocaust Studies
01011, Kyiv,
Generala Almazova str. 8, r. 109
Tel. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua